

Філончук Зоя

Медіаграмотність на заняттях з географії

Київ
2020

K17 Медіаграмотність на заняттях з географії. Навчальне видання / Філончук Зоя. За редакцією Волошенюк О., Іванова В. — Київ: АУП, ЦВП, 2020. — 73 с., іл.

ISBN 978-617-7370-13-9

Посібник є першим виданням в Україні, що розкриває питання освіти з медіаграмотності на уроках географії. У книжці наведено короткі теоретичні відомості про різні аспекти медіаграмотності, приділено увагу питанням методики впровадження навчання з медіаграмотності та розміщено численні моделі завдань, що можуть бути використані під час занять із географії.

Книжка розрахована на вчительок та вчителів географії, які прагнуть урізноманітнити свої заняття, зробити їх більш цікавими для учнів, розвивати не лише предметні компетентності, але й медіаграмотність.

УДК [37.091.33+316.77]:57(072)

Виготовлення цього посібника стало можливим завдяки підтримці американського народу, що була надана через проєкт USAID «Медійна програма в Україні», який виконується міжнародною організацією Internews. Зміст матеріалів є виключно відповідальністю авторської групи та необов'язково відображає точку зору USAID, уряду США та Internews.

Створено за сприяння видавництва «Соняшник»

© Філончук Зоя, 2020

© Академія української преси, 2020

© Центр вільної преси, 2020

ISBN 978-617-7370-13-9

ЗМІСТ

Передмова	4
Від навчання за допомогою медіа до вивчення і створення медіа.	5
Медіа та картографічна грамотність.....	8
Способи навчання медіаграмотності	14
Демографічна ситуація	14
Урбанізація	20
Якість життя.....	23
Національна економіка	29
Геополітика (медіаграмотність у геополітичному складнику змісту шкільної географії)	35
Соціальні стереотипи.....	40
Туризм	45
Сталий розвиток	50
Глобальні зміни клімату (медіаграмотність у вивченні проблеми зміни клімату).....	54
Довкільна ситуація (медіаграмотність у вивченні довкільних проблем)	59
Популярні міти та географія	62
Показник «Способи навчання медіаграмотності».....	67
Словник	68
Додаток 1. Що треба знати про National Geographic.....	70
Про автора.....	72

ПЕРЕДМОВА

Ініціатором створення посібника виступила Академія української преси – громадська організація – лідер медіаосвітнього руху України. Місія АУП – впровадження медіаосвіти в освітній процес через формування та підтримку групи лідерів-медіапедагогів, залучення світового досвіду з впровадження медіаосвіти. Академія української преси з 2010 року опікується впровадженням медіаграмотності в Україні. Ми провели багато тренінгів, семінарів та шкіл для вчителів, таборів для підлітків, розробили навчальні програми для різних вікових груп школярів, ігри для дітей, видали інтерактивні журнали та десятки посібників.

Зараз Ви відкрили посібник «Медіаграмотність на заняттях з географії». Він присвячений важливим і актуальним проблемам формування критичного мислення при викладанні природничих предметів. Це перший посібник із медіа і географії. Він є результатом конкурсу з викладання медіаграмотності у природничих дисциплінах, який АУП провела у 2019 році. Конкурс показав помилковість уявлення про медіаграмотність, як про компетентність, яку треба формувати лише під час викладання гуманітарних дисциплін. Посібник, який ви тримаєте в руках демонструє, що природничі дисципліни надають безліч цікавих та продуктивних можливостей для розвитку критичного мислення.

Шкільна географія – базовий світоглядний навчальний предмет у сучасному закладі освіти. Набуття учнями географічних компетенцій дозволяє їм зорієнтуватись у складних глобалізаційних процесах, ефективно взаємодіяти із сучасним інформаційним світом, усвідомлювати власну відповідальність за стан навколишнього середовища.

Географія – той предмет, зміст якого постійно оновлюється, що потребує ефективної взаємодії із сучасною системою медіа, а критичне сприйняття медіа має стати нормою для учня. Методика, обрана вчителем, має забезпечити перехід від навчання за допомогою медіа до вивчення і створення медіа.

Необхідний складник успішного навчання географії – освоєння картографічної грамотності. Недостатньо ґрунтовне географічне підготування часто приводить до неправильної інтерпретації картографічного твору, що може стати не тільки джерелом дезінформації, а й маніпулювання свідомістю громадян. Вправи, наведені в посібнику, дозволяють проаналізувати різні аспекти використання картографічних зображень у медіа.

У посібнику представлено методичні рекомендації щодо впровадження елементів медіаосвіти у процес вивчення окремих наскрізних тем шкільного курсу географії. Кожне заняття (сценарій) розроблене з метою формування географічних компетенцій, розвитку критичного мислення та навичок медіаграмотності. Щоб швидко визначити характеристики заняття (сценарію) розроблено показник «Способи навчання медіаграмотності». Кожна стаття цього розділу демонструє застосування певних методичних способів для формування медіаграмотності учнів.

Цей посібник стане в пригоді вчителям географії у разі інтегрування елементів медіаосвіти в освітній процес, пошуку ідей для розроблення занять відповідно до певних тем навчальної програми.

Авторка та редактори

ВІД НАВЧАННЯ ЗА ДОПОМОГОЮ МЕДІА ДО ВИВЧЕННЯ І СТВОРЕННЯ МЕДІА

У сучасних умовах інформація стала тим ресурсом, який визначає соціально-економічний, технологічний та культурний розвиток. Невипадково доба, в яку ми живемо, називається інформаційною, а навички декодування та аналізу інформації, визначення її достовірності стають життєво необхідними для сучасної людини. Саме тому дедалі більшого значення набуває медіаосвіта.

Вважається, що вперше термін «медіаосвіта» вжито 1973 року на спільному засіданні сектору інформації ЮНЕСКО та Міжнародної ради з кіно, телебачення та аудіовізуальної комунікації. За іншими даними, першу навчальну програму з медіаосвіти розробив М. Маклюен 1959 року, а її активне використання в освітньому процесі розпочалося у 60-х роках ХХ ст. у Великій Британії, Канаді, Німеччині, США, Франції [3].

Попри те, що існує певний досвід у впровадженні медіаосвіти, єдиного погляду на сутність цього поняття не існує. У документах ЮНЕСКО зазначено, що медіаосвіта – це навчання теорії та формування практичних умінь для опанування сучасних масмедіа, що становить частину автономної галузі знань у педагогічній теорії та практиці. Там само наголошується, що важливо розрізняти опанування медіа від їх використання як знаряддя в навчанні інших наук [3].

Медіаграмотність спрямована на розвиток у людини «критичної» автономії відносно медіа. Головний у медіаграмотності – широкий спектр інформування в громадянській, соціальній, споживацькій сферах, щодо критичного сприйняття та творчості.

Ряд міжнародних документів, а саме: Грюнвальдська декларація з медіаосвіти (1982), резолюція ЮНЕСКО (1989) щодо розвитку критичної медіаосвіти, Віденська конференція «Освіта для медіа та цифрового століття», Севільська конференція «Медіаосвіта молоді», Резолюція Європарламенту щодо медіаграмотності у світі цифрових технологій, Комюніке Єврокомісії «Європейський підхід до медіаграмотності у світі цифрових технологій», а також низка інших документів, схвалених Євросоюзом та ООН, розглядають медіаграмотність як базовий елемент політики у сфері споживання аудіовізуальної інформації, основу обізнаності з питаннями інтелектуальних прав людини, необхідну умову залучення громадян до участі в демократичному житті, дієвий фактор міжкультурного діалогу [4].

Американські медіапедагоги С. Шейбе та Ф. Рогоу, аналізуючи сутність поняття «медіаграмотність», дійшли висновку, як і більшість дослідників, що медіаграмотність – це набуті під час навчання навички аналізувати та оцінювати медіа [там само].

Європейська комісія підкреслює, що медіаграмотність – одна з сучасних ключових життєвих навичок і наголошує на надзвичайно важливій ролі держав-членів та медіаіндустрії у підвищенні рівня медіаграмотності в суспільстві, де, зокрема, шкільна освіта – один з базових інструментів в Україні.

Шкільна медіаосвіта охоплює інтегровану медіаосвіту (використання медіадидактики в межах наявних предметів), спеціальні навчальні курси, факультативи, гурткову, студійну та інші форми позакласної роботи. Ця форма медіаосвіти спрямована переважно на формування критичного мислення, комунікаційної медіакомпетентності.

Географія, як навчальний предмет, має значний інтегративний потенціал та світоглядне значення у формуванні загальної культури особистості; відзначається своєрідністю форм і методів навчання; набуті знання, вміння та навички (географічні предметні компетенції) реалізується у відповідних компетентностях.

На заняттях з географії вивчають конкретні близькі й далекі географічні об'єкти, а також складні явища природи та географічні закономірності, господарську діяльність людини та проблеми, пов'язані з нею. Це потребує особливих форм організації навчальної роботи, спеціальних засобів і методів навчання із залученням різноманітних джерел інформації.

Вправа 1. Встановлюємо види медіа

Які медіа наявні в кабінеті географії? Які з них містять специфічну (географічну) інформацію? (плакати, що зображують життя в інших країнах світу; карти, які відображають різні погляди на світ та часто містять викривлення відносного розміру країн і континентів; підручники тощо).

Методика, обрана вчителем, повинна забезпечити систему і послідовність вивчення шкільних курсів географії, відповідне насичення їх сучасною теорією і фактичним матеріалом, результатами наукових спостережень і певним обсягом географічної номенклатури.

Саме тому одне з головних завдань шкільної географічної освіти – оволодіння учнями умінням використовувати різні джерела географічної інформації – картографічні, статистичні, геоінформаційні ресурси – для пошуку, інтерпретації та демонстрації різноманітних географічних даних і формування в учнів на цій основі ключових компетенцій [1].

У цьому аспекті важливе значення має впровадження елементів медіаосвіти на заняттях із географії. Учні мають застосовувати критичне мислення не тільки до обраних ними медіаформатів. Критичне дослідницьке сприйняття медіа має стати нормою для сучасного учня.

Вправа 2. Карти в руки

Запропонуйте учням порівняти карти України різних історичних періодів, й обговорити, як вони відображали територію України в ту чи іншу епоху. Чи можна сприймати географічні карти як «інструмент» розуміння процесів, що відбуваються сьогодні?

Коли учні пишуть есе, виготовляють афішу для шкільного заходу, створюють сторінку у фейсбуці або розробляють складну мультимедійну презентацію з відео та звуком, вони повинні ставити собі ключові питання про мету, аудиторію, вплив, вірогідність й таке інше стосовно тих медіапродуктів, які вони створюють.

Вправа 3. «Ключі» до медіа

Запропонуйте учням сформулювати перелік ключових питань до роздумів над своїм власним текстом стосовно його змісту (які думки та враження я хочу передати?); реакції аудиторії (яких дій я очікую у відповідь на ці меседжі?); мети і контексту повідомлення (хто моя цільова аудиторія, та де або як я поділюся цією інформацією з нею?); впливу на аудиторію (яку відповідальність я несу перед аудиторією? Хто може дістати від цього користь? Хто може зазнати шкоди та яким чином?).

Сьогодні, формуючи медіаграмотність, важливо не тільки вчити учнів ефективно підтримувати комунікацію з метою переконання, інформування, креативного самовираження тощо, а й вчити «писати», тобто не просто створювати відео, вебсайт, мультимедійну презентацію тощо, а й формувати здатність комунікувати за допомогою тексту, зображення та аудіо, а також спроможність розрізняти, які типи комунікації – зокрема, за відсутності посередника – найкращі для певних аудиторій, завдань та обставин.

Це стосується не лише вибору певних типів медіа, але й розуміння, яким чином та коли їх поєднувати (наприклад, не просто додавати графік або таблицю до аналітичного тексту, а знати, коли графічне подання даних дієвіше за слово, а також яким чином через текст доправити читачів до графічної інформації).

Вправа 4. Графіки в географії

Найпростіші, а тому й найпоширеніші методи візуалізації – це графіки. Запропонуйте учням проаналізувати підручник з географії на наявність у ньому графічних зображень: визначити загальну кількість ілюстрацій, кількість графічних зображень та підрахувати їх відсоток від загальної кількості зображень. Чи доцільне використання графіків у тих чи інших випадках? Можливо, вони зайві в підручнику?

Сучасні учні, готуючись до занять з географії повинні:

- мати доступ до друкованих, візуальних та електронних медіа, зокрема до джерел географічної інформації;
- володіти термінологією медіаосвіти;
- розуміти, що всі медіатексти містять «повідомлення»;

- вміти «декодувати» й аналізувати медіатексти в історичному, соціальному та географічному контексті, розуміючи при цьому взаємозв'язки між аудиторією, медіатекстом і дійсністю;
- знати, що робить картографічну інформацію надійною;
- розуміти, що фотографії можуть піддаватися цифровій маніпуляції;
- усвідомлювати, як важливо дозволяти подіям та особам говорити самим за себе;
- на основі здобутих знань створювати власні медіатексти різного характеру;
- аналізувати як власні медіапроекти, так і медіатексти, створені іншими людьми.

Сучасний учитель географії має:

- використовувати в роботі сучасні та історичні документи, а також такі, що представлятимуть різні медіажанри та медіаформи;
- дозволяти учням самим обирати медіаформати для найефективнішого передання потрібної інформації;
- давати змогу інкорпорувати різні медіаформати до звичайних письмових робіт (наприклад, фотографії чи комп'ютерні ілюстрації);
- пропонувати оформляти письмові роботи так, ніби це розділ підручника, з використанням заголовків, підзаголовків, ілюстрацій, графіки тощо;
- заохочувати учнів шукати приклади в медіа, які підтверджують пройдений матеріал, а також ті, що заперечують вивчене у класі;
- підтримувати створення новин для шкільних газет, сайтів, фільмів або радіопрограм, адже це нагода для учнів розвинути та продемонструвати навички медіаграмотності;
- залучати учнів до проектів місцевої громади чи до тих проектів, де вони зможуть використати навички медіаграмотності.

Список використаних джерел

1. Географія та економіка. 6–11 класи: навчальні програми, методичні рекомендації про викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2019/2020 навчальному році / Укладач Р.В. Гладковський. Харків : Вид-во «Ранок», 2019. 192 с.
2. Медіаосвіта та медіаграмотність: підручник / Ред.-упор. В. Ф. Іванов, О. В. Волошенюк; за науковою редакцією В. В. Різуна. Київ: Центр Вільної Преси, 2013. 352 с.
3. Шейбе С., Рогоу Ф. Медіаграмотність: Підручник для вчителів / Перекл. з англ. С. Дьома; за загал. ред. В. Ф. Іванова, О.В. Волошенюк. К. : Центр Вільної Преси, Академія української преси, 2017. 319 с.

МЕДІА ТА КАРТОГРАФІЧНА ГРАМОТНІСТЬ

Необхідний складник успішного навчання географії – освоєння картографічної грамотності. Адже карти – це специфічні картини світу певного періоду його історії. Тому вміти побачити на цих картинах зашифровану мовою карт інформацію, оволодіти навичками читання карт, вміти використовувати карти, працювати з ними вкрай важливо і необхідно.

Географічна карта представляє особливий засіб пізнання світу, який не може бути замінений ні текстом, ні словом викладача, бо тільки карта конкретизує уявлення про просторове розміщення будь-яких об'єктів, унаочнює закономірності їх розповсюдження та взаємозв'язки між ними. Тому картографічні знання та вміння вчителя географії, а відповідно й учнів, мають не тільки допоміжне для географії, але й самостійне загальноосвітнє значення.

Важливо, що географічна карта не тільки образно-знакова, але й логічна модель. Саме це дозволяє виявляти за картою географічні закономірності, пояснювати ті чи інші особливості природи або соціально-економічного розвитку. Як логічна модель карта – основа картографічного методу досліджень, який полягає у вивченні навколишньої дійсності під час складання карти та зіставлення карт. Своєю чергою, створення карти потребує узагальнення та систематизації великого обсягу інформації.

Оскільки географічна карта – концентрований носій інформації, то картографічні знання, вміння, судження (картографічні компетенції) можна розглядати і як складник інформаційно-цифрової компетентності особистості, однієї з ключових компетентностей випускника Нової української школи.

У наш час надзвичайно великий обсяг інформації та її інтерпретація через різні медіаресурси створює передумови для отримання користувачами недостовірного контенту. Через картографічні зображення масштаби дезінформації можуть змінюватися від локального до світового рівня. Недостатньо ґрунтовне географічне підготування часто приводить до неправильної інтерпретації картографічного твору, що може стати не тільки джерелом дезінформації, а й маніпулювання свідомістю громадян [5].

Одне із завдань шкільного курсу географії – розвиток картографічної грамотності учнів, сутність якої становлять:

- знання особливостей та складників змісту карти в їх сучасному розумінні;
- володіння вміннями роботи з географічними картами, тобто вміннями як створювати карти, так і досліджувати навколишній світ за їх допомогою;
- усвідомлення ролі географічних карт як надзвичайно важливого джерела інформації у глобальному світі.

У базовому курсі шкільної географії визначено конкретні розділи, зміст яких відповідає сучасним вимогам картографічного підготування здобувачів освіти. Наприклад, формування картографічних понять і вмінь починається у 6-му класі (розділ II «Землі на плані і карті», 12 год.), продовжується у 8-му класі (розділ I «Географічна карта та робота з нею», 7 год.) і завершується в 11 класі (розділ I «Топографія та картографія», 5 год.). Визначені програмою картографічні компетенції вдосконалюються у міру вивчення курсу, під час якого вони вперше введені, та в подальші роки вивчення географії [2].

Методика формування картографічних компетенцій в українській школі спрямована на розвиток просторової уяви учнів, географічного мислення, умінь аналізувати, порівнювати, зіставляти картографічну інформацію і робити висновки, усвідомлення цінності географічної карти як джерела знань.

Вправа 1. Картографічні твори в медіа

У змістовому блоці «Практичне значення карт» доцільно звернути увагу учнів на використання картографічних творів у медіаресурсах. Повідомте учнів, що медіа часто використовують спрощені картографічні зображення, серед яких за ступенем достовірності розрізняють картосхеми і схематичні карти.

У картографії до перших відносять спрощені схематизовані картографічні зображення згідно із задалегідь поставленим завданням, другі відтворюють просторові відношення між об'єктами картографування приблизно, зі спотворенням геометричної точності [1].

Запропонуйте учням, незалежно від класу, в якому вони навчаються, проаналізувати один із сайтів новин за певний період часу та визначити доцільність використання в опублікованих матеріалах картографічних зображень.

Здавалось би, в епоху соцмереж та лаконічності всі шляхи ведуть лише від, а не до великих форматів тексту. Та практика показує, що тексти не скорочуються, а перетворюються на щось інше. До тексту й фото додається інфографіка, слайд-шоу та карти. Адже візуалізація маршрутів, місць та подій у журналістиці більш ніж важлива (табл. 1) [8].

Таблиця 1. **Картографічні зображення в медіа**

Напрями використання картографічних зображень	Приклади
<p>Візуалізація маршрутів</p> <p>Джерело: https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2345571-sovkovij-slah-zmicnit-vidnosini-miz-ukrainou-ta-kitaem-posol-du-vej.html.</p>	<p>УКРАЇНЬСЬКА ГІЛКА "НОВОГО ШОВКОВОГО ШЛЯХУ"</p>
<p>Показ місць, де відбуваються / відбувалися події</p> <p>Які пункти пропуску в Україну відкрито: карта</p> <p>Джерело: https://biz.ligazakon.net/ua/news/193783_yak-punkti-propusku-v-ukranu-vdkrito-karta.</p>	
<p>Візуалізація фактів в аналітичних статтях</p> <p>Динаміка об'єднання територіальних громад України (2015–2018)</p> <p>Джерело: https://socialdata.org.ua/dinamika-obiednannya-teritorialnikh-g/.</p>	

Демонстрація якісних змін на певній території (зміна клімату, засміченості, поява тих чи інших явищ)

Під ударом стихії: як мігрують кліматичні зони в Україні

Джерело: <https://landlord.ua/wp-content/page/pid-udarom-stykhii-iak-mihruyut-klimatychni-zony-v-ukraini/>.

Створення історії, в якій факти, події, фото, числа переважають над аналітикою

З'явилась інтерактивна карта історій успіху громад

Джерело: https://galinfo.com.ua/news/zyavylas_interaktyvna_karta_istoriy_uspihu_gromad_333731.html.

<https://rozvytok.in.ua/map/>

Вправа 2. Порівнюємо карти медіа

Знайте, що серія карт одного регіону, дібраних у хронологічному порядку, демонструє, як і коли цей регіон був досліджений, описаний і картографований. Порівняння карт одного регіону, випущених у різний час, дає можливість простежувати історію його розвитку або занепаду, динаміку формування мережі населених пунктів і шляхів сполучення, зробити висновки щодо наявності економічних і культурних зв'язків тощо.

Запропонуйте учням, використовуючи сайт Українського центру суспільних даних (<https://socialdata.org.ua/dinamika-obiednannya-teritorialnikh-g/>) та офіційний сайт реформи децентралізації влади (<https://decentralization.gov.ua/map>), пояснити хід адміністративної реформи в Україні та її значення для розвитку окремих територій (тема «Адміністративно-територіальний устрій України», 8 кл.).

У курсі «Україна у світі: природа, населення» (8 кл.), вивчаючи тему «Класифікація карт», рекомендуємо додати ще один критерій класифікації карт, а саме за ступенем об'єктивності (достовірності) змісту.

За цим критерієм виділяють такі *типи карт*:

- *документальні*, або карти-спостереження, на яких зафіксовані дані безпосередніх обстежень об'єкта картографування (топографічного, геологічного та іншого знімання, перепису населення тощо);
- *карти-висновки*, побудовані не тільки на фактичному матеріалі, а й на уявленнях автора карти про сутність об'єкта, зв'язки та взаємодію його складників (наприклад, карта типів клімату світу);
- *гіпотетичні карти*, які будуються за недостатністю фактичного матеріалу згідно з гіпотезами і припущеннями щодо закономірності розміщення та взаємозв'язків об'єктів (така, наприклад, карта вихідного положення материків, що ілюструє гіпотезу їхнього дрейфу);
- *тенденційні карти*, на яких дійсність подається з упередженого погляду (як на картах, де державні кордони не відповідають чинним договорам, а відтворюють політичні домагання якоїсь держави);
- *фальсифіковані карти* зі свідомо спотвореною дійсністю (часто це роблять з воєнною метою);
- *вигадані карти*, на яких зображують легендарні події (наприклад, карта подорожей апостола Павла) або вигадані, що ілюструють, скажімо, подорожі героїв книжок [1].

Вправа 3. Аналізуємо картографічні зображення в підручнику

Запропонуйте учням за ступенем об'єктивності (достовірності) змісту проаналізувати карти підручника з географії та скласти узагальнену таблицю, в якій зазначити типи карт і відповідні приклади.

Український науковець В. Шевченко виокремлював так звані «андерфільні» карти, тобто неофіційні карти, які створюються лише один раз з нагоди певної події або публікації і ніколи не повторюються (навіть за приблизним змістом). Тим більше подібна тематика не висвітлюється у фундаментальних атласах чи у вигляді окремо виданих карт. Такі карти існують один-кілька днів [5].

Вправа 4. Знаходимо приклади використання неофіційних карт у медіа

Запропонуйте учням знайти приклади використання неофіційних карт у медіа та проаналізувати доцільність їх використання.

Варто зазначити, що в методиці навчання географії в зарубіжній школі велика увага приділяється спеціальному навчанню учнів самостійно складати карти за різними джерелами: матеріалами періодичної преси, текстом підручника, статистичними таблицями, загальними картами [9].

Навчальна програма з географії для закладів загальної середньої освіти України містить практичні роботи, спрямовані на розвиток в учнів умінь і навичок роботи з географічними картами та іншими джерелами інформації. У частині практичних робіт передбачено створення тематичних карт. Розуміння учнями процесу створення картографічних зображень важливо в сенсі подальшого аналізу їх використання в медіа.

Створення тематичних карт має проходити з дотриманням усіх основних етапів. Серед них особливо важливі редакційні роботи, під якими в картографії розуміється вся система науково-технічного керівництва створенням карти. Тому редагування становить безперервний процес, який проходить через усі етапи створення тематичної карти (табл. 2).

Таблиця 2. **Етапи створення тематичної карти**

Підготовчий етап – етап проєктування карти	
Склад робіт	Формулювання вимог до карти, складання попередньої програми, вибір, аналіз і оцінювання джерел, вивчення об'єктів і території. Розроблення математичної основи карти: вибір масштабу, проєкції, координатної сітки та компонування (наявність місця для додаткової інформації (діаграм, графіків, текстових пояснень або кількісних даних), необхідної для повнішого розуміння картографованих явищ). Вибір способів зображення. Розроблення легенди карти.
Результат	Складання програми карти, що детально характеризує її основні параметри, легенду і методику розроблення.
Етап складання карти	
Склад робіт	Підготування й опрацювання джерел, перенесення змісту з джерел на карту, його генералізація, складання та оформлення елементів змісту.
Результат	Первинний оригінал карти, який служить для підготування карти до видання.
Завершальний етап	
Склад робіт	Виготовлення видавничого оригіналу, допоміжні роботи з обслуговування поліграфічних процесів, виготовлення штрихових і кольорових проб.
Результат	Друк карти в межах видавничих робіт.

При складанні тематичних карт на заняттях з географії вчителю необхідно: забезпечити учнів спеціальною та довідковою літературою за темою або підготувати тематичні інформаційні картки; допомогти систематизувати інформацію; разом з учнями вибрати способи зображення та розробити легенду карти; перенести отриманий закодований зміст на готову математичну основу (контурну карту) карти регіону; зробити відповідні висновки з отриманого результату.

Вправа 5. Створюємо тематичні карти рідного краю

Запропонуйте учням за матеріалами статей у місцевій періодичній пресі створити тематичні карти рідного краю. Для виконання цієї вправи доберіть відповідні тексти, бажано різної тематики (розділ «Природа та населення свого адміністративного регіону», 8 кл.).

Тривалий час для географів карта залишалася основним інструментом дослідження, однак ситуація докорінно змінилася з появою і розвитком геоінформатики (табл. 3).

Таблиця 3. Специфіка карт і геоінформаційних моделей

Картографія	Геоінформатика
Картографія – наука про відображення й дослідження просторового розміщення і взаємозв'язків природних та суспільних явищ, а також їх змін у часі через образно-знакові моделі (картографічні зображення), які відтворюють ті чи інші сторони дійсності.	Геоінформатика – відносно новий науковий напрям, націлений на вивчення геопростору як цілісної природно-господарської системи з її властивостями, способами відображення та автоматичного опрацювання інформації в комп'ютерному середовищі.
Остаточний продукт – географічна карта, що відображає певний просторово-часовий зріз інформації.	Мета геоінформаційної моделі полягає в постійному генеруванні нової інформації шляхом аналізу і синтезу наявної за допомогою комп'ютерних систем.
Досвід розвитку геоінформатики у стислому варіанті здебільшого копіює двотисячолітній досвід картографії. Це підтверджується схожістю об'єктів, завдань, методів і способів візуалізації. Різні стилі виконання й призначення карти та геоінформаційної моделі.	

Розробила авторка на основі [7].

Складник геоінформатики – вебкартографія – сукупність технологій, пов'язаних зі створенням різноманітних віртуальних карт, їх розміщенням та опрацюванням у вебпросторі. Перші картографічні програми та інтернет-ресурси почали з'являтися ще в середині 90-х років XX століття. За винятком нечисленних віртуальних атласів, вони переважно були вузькоспеціалізовані й мали статичний, неінтерактивний характер. Сьогодні на базі інтернету сформувалася глобальна, інтерактивна, розгалужена інфраструктура вебкартографії, що нараховує, крім професіоналів, мільйони пересічних користувачів-учасників [3].

Сучасне програмне забезпечення, доступ до баз даних і можливість миттєвої перехресної комунікації дозволяють колективно створювати «в онлайн» загальнодоступні електронні карти з будь-якою геопросторовою інформацією, що оновлюється в режимі реального часу.

Варто зауважити, що найбільше порушення авторського права в картографії в сучасному світі – використання та контрафактне розміщення картографічної продукції в інтернеті. За порушення авторських прав у картографії особа несе відповідальність, визначену в Законі України «Про авторське право і суміжні права» [6].

Навчальною програмою з географії передбачено виконання таких практичних робіт та досліджень, де можливо використати картографічні електронні ресурси. Наприклад, при вивченні теми «Топографічна карта» учням 8-го класу пропонується виконати дослідження на тему «Прокладання маршрутів за топографічною картою та їх обґрунтування».

Вправа 6. Прокладаємо власний туристичний маршрут

Нагадайте учням, що в наш час дуже перспективно застосовувати геоінформаційні системи в туризмі: для підготування туристичних карт з нанесеними маршрутами та об'єктами інфраструктури, буклетів тощо. Запропонуйте учням прокласти власний туристичний маршрут і написати його обґрунтування, використовуючи як традиційні, так і електронні ресурси.

Інструктивна картка для створення маршруту за допомогою сервісу Google Maps може містити таке завдання: використовуючи інтернет, знайдіть за допомогою сервісу Google Maps топографічну карту свого району або міста. Визначте своє положення та прокладіть від нього: а) пішохідний маршрут до центральної площі вашого міста (або найближчої пам'ятки природи місцевого значення); б) автомобільний маршрут до найвідомішого у вашому регіоні туристичного об'єкта. Обчисліть відстань, яку ви подолаєте під час проходження маршруту. Обґрунтуйте свій вибір маршрутів.

Після презентації результатів дослідження учні мають обрати той туристичний маршрут, який найбільше відповідає їх інтересам. Есе на тему «Чи необхідна топографічна карта в повсякденному житті?» або «То-

пографічна карта як своєрідний путівник» має допомогти учням усвідомити практичну значущість топографічних знань та їх роль у створенні достовірного інформаційного середовища [10].

Отже, сучасна картографія перебуває на перетині компетенцій багатьох галузей знань, формує наукову картину світу і має дедалі більший вплив на різні аспекти життя сучасного суспільства. Зміни, що відбулися в інформаційному середовищі, зумовили виникнення нових вимог до картографічного підготування сучасної освіченої людини в контексті сприйняття та розуміння картографічних творів.

Список використаних джерел

1. Божок А. П., Осауленко Л. Є., Пастух В. В. Картографія. Підручник. Київ: Фітосоціоцентр, 1999. 252 с. URL: <https://studfile.net/preview/5726665/> (дата звернення: 10.03.2020).
2. Географія та економіка. 6–11 класи : навчальні програми, методичні рекомендації про викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2019/2020 навчальному році / Укладач Р. В. Гладковський. Харків : Вид-во «Ранок», 2019. 192 с.
3. Гнатюк С. Сучасна веб-картографія та її використання у попередженні й ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій (crisis mapping). Аналітична записка. URL: <http://www.ndu.edu/CTNSP/index.cfm?secID=17&pageID=4&type=section> (дата звернення: 01.03.2020).
4. Даценко Л. М. Навчальна картографія як складова картографічної науки. *Український географічний журнал*. 2011. № 2. С.59–63.
5. Дмитриков О. Поняття про фальсифікаційну карту як невід’ємний елемент інформаційного суспільства. *Проблеми безперервної географічної освіти і картографії*. Збірник наукових праць. Харків, 2017. Випуск 25. С. 24–27. URL: <http://oaji.net/articles/2017/4483-1507811662.pdf> (дата звернення: 11.03.2020).
6. Заніна Т. А., Копитько А. П. Картографічні твори як об’єкти авторського права. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Випуск 15. 2015. С. 360–366. URL: http://www.hniise.gov.ua/user_files/File/sbornik/2015/PDF/49.pdf (дата звернення: 15.03.2020).
7. Іванов Є. Картографія і геоінформатика: інтеграція на зламі тисячоліть. URL: <http://kameniar.lnu.edu.ua/?p=101> (дата звернення: 28.02.2020).
8. Кисіль К. Інтерактивні мапи в журналістиці: для новачків та просунутих користувачів. URL: <https://ms.detector.media/how-to/post/16287/2016-03-21-interaktivni-mapi-v-zhurnalistitsi-dlya-novachkiv-ta-prosunutikh-koristuvachiv/> (дата звернення: 26.02.2020).
9. Топузов О. Картографічні матеріали у проблемному навчанні економічної та соціальної географії. *Географія та основи економіки*. 2007. № 9. С.26–31.
10. Філончук З. В. Учнівські дослідження в курсі географії 8 класу / автор-укладач З. В. Філончук. Харків : ВГ «Основа», 2016. 112 с.

СПОСОБИ НАВЧАННЯ МЕДІАГРАМОТНОСТІ

Демографічна ситуація

Можливості використання матеріалів: курс «Україна у світі: природа, населення», 8 клас; курс «Географічний простір Землі», 11 клас.

Важливий складник системи шкільної географічної освіти, її наскрізна тема – географія населення, яку вивчають у всіх курсах (6–11 кл.). У курсі «Україна у світі: природа, населення» (8 кл.) вивченню населення України та світу присвячено цілий розділ.

За результатами вивчення теми «Демографічні процеси та статево-віковий склад населення світу та України» учні мають визначати основні демографічні показники; пояснювати демографічну ситуацію; знаходити інформацію з різних джерел, що характеризує населення світу й окремих країн, України та її областей; характеризувати демографічні показники за сукупністю картографічних і статистичних матеріалів тощо.

Для успішного освоєння теми учні мають знати джерела інформації та вміти орієнтуватися в них, робити висновки і прогнози на основі аналізу статистичної інформації; оволодіти вміннями використання статистичних матеріалів для пошуку, інтерпретації та демонстрації різних географічних даних.

Разом з тим учням варто пояснити, що існує безліч способів маніпуляцій, пов'язаних зі статистикою. Навіть якщо наявна вказівка на джерело даних, треба зважати на те, що:

- джерела даних може не існувати взагалі. Особливо якщо йдеться про закордонні інституції, які в нас не згадувані, а сам факт «закордонності» автоматично викликає довіру;
- джерело може бути підставним або не вартим довіри. Нині будь-хто може зареєструвати громадську організацію, назвати її «центром соціологічних досліджень» і представляти їх результати;
- джерело може належати політичним лідерам, урядам тощо й давати викривлену інформацію [4].

Питання, пов'язані з кількістю населення та демографічною ситуацією в країні, часто стають основою для маніпуляцій та фейків. Наприклад, тезу про те, що більшість українців емігрувала за кордон, можна часто почути від політиків, експертів, журналістів та блогерів. Зокрема, навіть фігурував показник «в Україні населення становить 24 млн» [3].

Розглянемо той складник змісту теми, що стосується демографічної ситуації в Україні і викликає найбільше питань не тільки в учнів, а й у дорослої частини населення.

Питання 1. Скільки нас?

Українців стає дедалі менше, це показали дані Держслужби статистики про демографічну ситуацію в країні за 2019 рік: на 1 січня 2020 року чисельність населення становила 41 млн 902 тисячі 400 осіб. За даними так званого «перепису Дубілета» це менше – 37,3 млн.

Скільки насправді населення в Україні, чому вийшла різниця між даними Держслужби статистики та даними уряду?

Ознайомте учнів з історією питання:

- 3 січня 2020 року міністр Кабміну Дмитро Дубілет презентував «Оцінку чисельності наявного населення», яка показала, що в Україні проживає 37 мільйонів 289 тисяч осіб, й одна десята від них – у Києві.
- 4 лютого «Український центр суспільних даних» оприлюднив на своєму сайті й у фейсбуку інформацію про те, що дані статево-вікової структури в «переписі» Дубілета» отримані шляхом простого множення даних Держстату на 0,888 (або 88,8%)» і заявив, що Дубілет фальсифікував свій «електронний перепис».
- Дубілет заперечив фальсифікацію оцінки кількості населення України, проведеної на підставі комбінованого аналізу, називаючи екстраполяцію одним із методів.

Вправа 1. Чи потрібен перепис населення в Україні?

Хід розслідування «Українського центру суспільних даних» щодо урядового дослідження представлено у статті «88,8 %: проблеми «Оцінки чисельності наявного населення» (<https://socialdata.org.ua/888-2/>). Для кращого розуміння учнями результатів дослідження, проаналізуйте матеріали статті з використанням слайдів і графіків.

Повідомте, що 6 лютого на сайті «Дзеркала тижня» опубліковано інтерв'ю з директоркою Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України Еллою Лібановою під назвою «Елла Лібанова: «Те, що провів Дубілет, – це просто не перепис» (повний варіант статті за покликанням: https://dt.ua/internal/ella-libanova-te-scho-proviv-dubilet-ce-prosto-ne-perepis-337785_.html).

Надайте учням матеріали цієї статті, які містять відповіді фахівця на окремі питання, що хвилюють суспільство: чи потрібно проводити традиційний перепис населення і чи можна провести його чесно, чи можна довіряти даним «електронного перепису» тощо.

Які результати пробного перепису, що проводився наприкінці минулого року у двох названих районах? За словами Дубілета, двері не відчинили близько 25 %, і це, на його думку, аргумент на користь того, що традиційний перепис проводити немає сенсу.

Охопити населення в Оболонському та Бородянському районах вийшло приблизно на 75 %. Цифри трохи різняться. Але сюди треба додати один відсоток тих, хто зареєструвався онлайн. На жаль, тільки один. (У переписі, що недавно проходив у Білорусі, онлайн зареєструвався 21 %, в Естонії було 30 %.)

У чому проблема? По-перше, охоплення пробним переписом завжди нижче. Просто тому що немає потрібної реклами. Справжньому перепису обов'язково передують серйозна інформаційно-роз'яснювальна кампанія. Тоді охоплення більше. І, звісно, інтернет-раунд у такому разі теж дасть інші результати. Я не знаю, буде 20 чи 30, але точно не 1 %.

Друга проблема, пов'язана з інтернет-раундом, – це вимога електронного підпису. Він є далеко не в усіх. Тому таке охоплення, зокрема інтернет-раунду, зрозуміле.

Крім того, багато квартир нині фактично є нежитловими приміщеннями. Зрозуміло, якщо люди там працюють (і не факт, що легально), то ніхто ніякого переписувача не впустить.

Крім цього, безумовно, свою роль зіграли порожні квартири. У Києві чимало побудованих, але не заселених поки що квартир. І зрозуміло, що там нікого немає.

Пряма відмова від участі в переписі в Бородянському районі становить 4 %. В Оболонському – трохи більше. За даними Фонду народонаселення ООН: відсоток відмови від участі в переписі в інших країнах до 10 %.

Є також думка, що неможливо в масштабах країни мотивувати величезну групу переписувачів проводити інтерв'ю чесно.

По-перше, на планшетах стоятимуть GPS, і ми будемо бачити, скільки часу заповнювалася анкета й де. Це контролюватиметься.

По-друге, є 10-відсотковий контрольний обхід. Коли просто приходять до людей і запитують, чи був переписувач, чи відповідали ви на запитання. Є системи контролю. Переписи проводяться чотири тисячі років.

А всі ці розмови про те, що в Данії не захотіли проводити перепис... Нехай чиновник високого рангу з Данії мені підтвердить ці слова. Перепис там проводиться. Просто це роблять із використанням реєстрів. Тож створімо таку систему реєстрів, на яку можна буде спертися. У США систему реєстрів будували близько 20 років. У Європі – близько 15, бо пізніше. Спираючись на їхній досвід, ми можемо зробити швидше. Але ж не за місяць. А те, що провів Дубілет, – це просто не перепис.

До речі, дані команди Дубілета недостовірні?

У всьому, що стосується чисельності населення, в мене є розрахунки. Моделював наш співробітник, я розумію – як, і довіряю йому. У тому, що стосується статевовікової структури, не знаю, як це робилося.

І що в такому разі нам дала проведена командою Дубілета оцінка? Навіть якщо припустити, що дані достовірні.

Насправді в частині середніх вікових груп (тих, про яких інформацію брали безпосередньо в мобільних операторів) ми дійсно отримали інформацію про наявне населення – про людей та місце їхнього проживання. А ось чому в середніх вікових групах дані збіглися зі статеві-віковою статистикою Держкомстату, я не розумію. Не повинні були...

Як ви думаєте, вам усе-таки вдасться переконати в необхідності перепису?

Думаю, так. Це ненормально, коли одна з найбільших країн Європи не знає, скільки в ній живе населення. А ми ж наразі перебуваємо саме в такому стані. Ось ці переписи раз на 10 років ООН придумала не випадково. Інформації з поточного обліку вистачає приблизно на 10 років. Потім неминуче нагромаджуються помилки. І раз на 10 років дані навіть хороших реєстрів звиряють із переписом. А з приводу тієї інформації, якої немає в реєстрах, – просто ставлять додаткові запитання. Але проблема в тому, що вибіркові обстеження можна провести грамотно лише в тому разі, коли є інформація про генеральну сукупність. За відсутності такої інформації будь-яке вибіркове обстеження сумнівне.

Розмови про сумнівність перепису можна зняти з допомогою міжнародних спостерігачів. Фонд народонаселення готовий допомогти в організації. Є проблема, як підрахувати хоча б чисельність населення на неконтрольованих територіях. Зараз над цим працюємо, залучивши до роботи Світовий банк і Фонд народонаселення. Ми запрошуємо масу міжнародних консультантів, які практично проводили такі переписи в Афганістані, Конго, Колумбії тощо, там, де йдуть воєнні дії й куди неможливо нормально зайти переписувачу. Ось там – тільки непрямі оцінки.

Запропонуйте учням прочитати надані матеріали, обговорити в парах прочитане, зробити висновок щодо проведення традиційного перепису, висловити власну думку щодо урядової оцінки кількості населення.

То перепис чи оцінка кількості населення? Який термін буде більш прийнятний для назви статті з цієї теми?

Наголосіть, що єдине правильне рішення для отримання максимально надійних даних про населення України – проведення повноцінного перепису населення.

Вправа 2. Погляд на перепис через плакат

Об'єднайте учнів у 4 групи. Надайте кожній групі схему для аналізу плакату та сам плакат.

Схема аналізу плакату:

Чи вказано ім'я автора плакату?

Чи є на плакаті повідомлення, питання або інструкції?

З якою метою створено плакат?

Чи зображення відповідає підписові до нього?

Коли і де сталися зображені події?

Для якої аудиторії створено цей плакат?

Оцініть позицію автора щодо зображеного.

Чи об'єктивно характеризує сюжет плаката події того часу?

Що ви дізналися з плаката такого, про що не дізналися б з інших джерел?

Надайте учням час для опису плакату за схемою. Заслухайте відповідь кожної групи, підбийте підсумки.

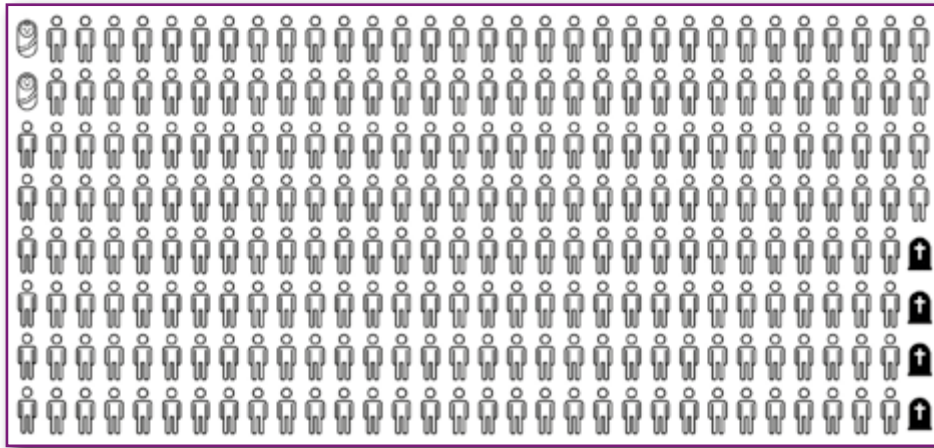
Питання 2. Хто, де і від чого помирає в Україні?

Щороку в Україні помирає майже 600 тисяч людей. Це майже все населення Кривого Рогу. Або трохи більше ніж усе населення таких міст як Миколаїв чи Маріуполь.

Розкрийте сутність показника «смертність населення» як одного з базових показників демографії.

Вправа 3. Як оновити інформацію про кількість населення

Продемонструйте схематичну ілюстрацію, яка показує приблизне співвідношення народжених, померлих і живих в Україні за 2018 рік. Запропонуйте учням проаналізувати її.

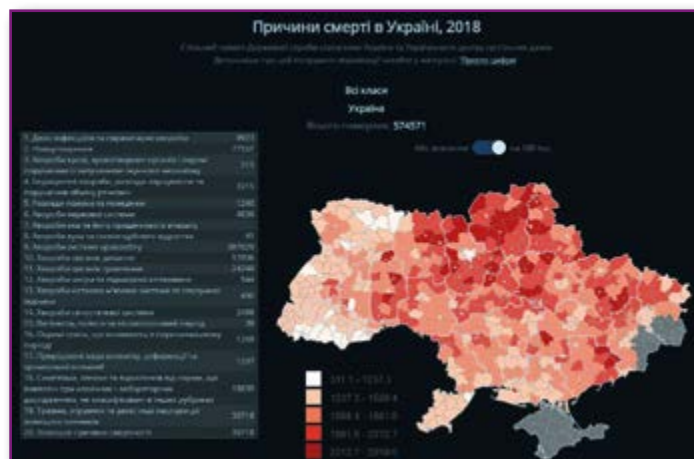
Джерело: <https://socialdata.org.ua/888-2/>.

Додайте таку інформацію: за оцінками Держстату, кількість наявного населення України на початок 2018 року становила 42 386 403 осіб. При цьому протягом 2018 року зафіксовано 335 874 народжень та 587 665 смертей. Запропонуйте учням оновити цю інформацію, використовуючи один із сайтів (табл. 1).

Таблиця 1. **Актуальні джерела інформації в темі «Населення України»**

Установа	Сайт
Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України	https://idss.org.ua/index
Державна служба статистики України	http://www.ukrstat.gov.ua/
Український центр суспільних даних	https://socialdata.org.ua/
Мінфін	https://index.minfin.com.ua/ua/reference/people/

Повідомте, що раніше дані щодо причин смерті були публічно доступні лише за областями України. Внаслідок співпраці Українського центру суспільних даних та Державної служби статистики України створено інструмент інтерактивної візуалізації «Причини смерті в Україні – 2018», що представляє дані про померлих за класами захворювань та окремими причинами смерті; областями, районами та містами обласного значення; статтю померлих; віком померлих (5-річні вікові групи, а також додаткове розбиття діти / дорослі); типом населеного пункту (місто, село).

Інтерактивна візуалізація «Причини смерті в Україні, 2018» - доступна за адресою <https://socialdata.org.ua/death/>.

Розроблений інструмент інтерактивної візуалізації дозволяє вивчати причини смерті дуже детально й одночасно дає можливість виявляти слабкі точки, проблемні моменти в системі фіксації фактів та причин смерті, а також збереження, опрацювання і систематизації цих даних. Особистий досвід авторів цього дослідження, а також наявні дані, що показують буцімто «епідемію» атеросклеротичної хвороби серця, свід-

чать про формальний підхід значної кількості лікарів до фіксації причин смерті, що призводить до масової фальсифікації даних у масштабі всієї країни.

Питання 3. Що буде далі?

За даними ООН, Україна – одна з п'яти країн світу, де населення скорочується найшвидше. В ООН прогнозують, що до 2050 року населення України стане менше ще на 20 %.

Вправа 4. Скільки нас буде? (аналіз статистичних даних)

Запропонуйте учням розрахувати кількість населення за двома варіантами: за кількістю наявного населення за даними Держстатистики та розрахунками Кабміну. Нагадайте: у 1991 році населення України становило 52 млн.

Вправа 5. Що нам робити далі? (аналіз експертних оцінок)

Запропонуйте учням проаналізувати експертні оцінки фахівців щодо демографічної ситуації в країні та зробити висновки. Які статистичні дані необхідно використати для отримання цих висновків?

Світлана Аксьонова, провідний науковий співробітник Інституту демографії і соціологій НАН України: для простого відтворення населення необхідно, щоб на одну середню сім'ю арифметично припадало 2,2 дитини. Цей 10 % запас необхідний, щоб перекрити бездітні сім'ї.

Тепер в Україні на одну жінку дітородного віку (15–49 років) припадає по 1,3 дитини. П'ять років тому було 1,5 дитини.

Павло Шевчук, провідний науковий співробітник Інституту демографії та соціологій НАНУ, підрахував: щоб населення України припинило скорочуватися, необхідно, щоб у кожній родині через 4–5 років було не менше ніж по чотири дитини. Очевидно, що такий сплеск народжуваності навряд чи реальний, особливо з урахуванням трудової міграції жінок, тому, за словами Шевчука, альтернативний варіант – поповнити населення завдяки постійним іммігрантам, які готові осісти в Україні. Для цього потрібно, щоб до нас у країну щорічно приїжджало близько 400 тис. людей.

Зміст вправ з елементами медіаосвіти дозволяє поглибити знання учнів про кількість населення в Україні та причини її зміни, пояснити значення проведення переписів населення для державного врядування та соціально-економічного розвитку, оцінити роль медіа у формуванні громадської думки щодо демографічної ситуації в країні.

Список використаних джерел

1. Малинка В. «Перепис населення Дубілета»: чому дослідження називають маніпуляцією та чи потрібен справжній перепис. URL: <https://ms.detector.media/media-i-vlada/post/24171/2020-02-05-perepis-naselennya-dubileta-chomu-doslidzhennya-nazivayut-manipulyatsieyu-ta-chi-potriben-spravzhnii-perepis/> (дата звернення: 02.05.2020).
2. Населення України стрімко скорочується: чим це загрожує країні. URL: <http://www.svoboda.fm/ukraine/270152.html> (дата звернення: 02.05.2020).
3. Шкарпова О. Чи правда, що в Україні залишилось 24 млн. людей? URL: <https://voxukraine.org/uk/chi-pravda-shho-v-ukrayini-zalishilos-24-mln-lyudej-voxcheck/> (дата звернення: 04.05.2020).
4. Як маніпулюють інформацією. URL: http://mediadrivier.online/manipuliatsiyi_ta_propahanda/yak-manipulyuyut-informatsiyeyu/ (дата звернення: 04.05.2020).

Урбанізація

Можливості використання матеріалів: курс «Україна у світі: природа, населення», 8 клас; курс «Регіони та країни», 10 клас; курс «Географічний простір Землі», 11 клас.

Міські та сільські населені пункти, критерії їх розмежування в Україні та країнах світу, класифікація міст за кількістю населення та функціями, міське і сільське населення вивчають у темі «Розселення» в курсі «Україна у світі: природа, населення» (8 кл.).

За результатами навчання учень має визначати показники урбанізованості території, знаходити в різних джерелах інформацію, що характеризує особливості розселення населення в світі й окремих країнах, в Україні та окремих її областях; має розрізняти типи міст, порівнювати рівень і темпи урбанізації в Україні та світі. У старшій школі до змісту теми «Розселення» внесено нові поняття та концепції, що відповідають сучасним ідеям географічної науки та суспільного розвитку [1].

Важлива особливість методики вивчення теми «Населення» – її емоційно-ціннісний складник, реалізація якого дозволяє формувати в учнів особистісні якості, такі як патріотизм, толерантність, повага до культури, образу життя, звичаїв інших народів. Тому важливо пов'язати цю тему з особистим досвідом учнів, із сучасними соціально-економічними, політичними подіями та проблемами. Спрямованість методики навчання на емоційно-ціннісне переживання змісту навчального матеріалу сприяє формуванню особистісної оцінки тих явищ і процесів, що вивчаються.

Емоційно-ціннісний аспект вивчення проблем урбанізації тісно пов'язаний з сучасними методами дослідження міст, один з яких – семіотичний. В умовах поширення інформаційних технологій та посилення значущості міжкультурної комунікації, він стає дедалі актуальнішим. Місто описується як текст, що передається через безліч мов (архітектурних, інформаційних, національних тощо) і виражає деякі глибинні структури суспільного устрою і свідомості [4].

Наприклад, поняття «герб» як лаконічний графічний малюнок, що має певне символічне значення та скомпонований за встановленими правилами, виникло в Західній Європі в XI–XII ст. за часів хрестових походів. У Середньовіччі європейські міста використовували герб як символ конкретного міста. Так розв'язувалася не тільки проблема ідентифікації, але і проблема передання досить значного обсягу інформації про місто [там само].

У цьому контексті, доцільно звернути увагу учнів на те, що в період незалежності в Україні відбулося стрімке поширення місцевої символіки, та запропонувати дослідити символіку міст. Більшість гербів мають у своєму зображенні географічні символи, що відображають місцеві природні особливості, господарську діяльність населення, історію краю.

Вправа 1. Що символізує герб міста?

Запропонуйте учням проаналізувати географічні символи на гербах міст області, заповнити таблицю (табл. 1) та зробити висновки щодо географічного складника змісту.

Таблиця 1. **Географічні символи на гербах міст (назва) області**

Символи	Опис символів	Назва міста

Кожен з гербів акумулює історичну пам'ять, демонструє нерозривний зв'язок багатьох поколінь, розкриває культурні традиції краю. Вони не лише окраса міст, а й набули офіційного статусу, надали їм неповторних рис та особливостей, стали справді їхніми сучасними візитівками. Невипадково герби й прапори успішно витримують конкуренцію з іншими негеральдичними символами сучасності – логотипами [5].

Останнім часом все більше міст створюють унікальні логотипи та активно використовують саме їх, а не герби. Адже в сучасному світі міста сприймаються не лише через функціональну сферу (комунальні послуги, дороги тощо), а й через емоційний складник (враження, асоціації). Тому бренд – це один із важливих конкурентних складників міста для зовнішнього світу, а для мешканців це спосіб усвідомити свою унікальність. Саме бренд дає відповідь на питання – що потрібно зобразити в логотипі. Відповідно логотип – це візуальне повідомлення про місто, засноване на відомих асоціаціях з ним.

Вправа 2. Як створити логотип міста?

Завдання 1. Поясніть учням, що таке логотип. Наведіть приклади логотипів міст світу або України. Запропонуйте учням «згорнути» інформацію про місто, створивши його логотип.

Завдання 2. Порівняйте герб та логотипи міста (назва). «Розгорніть» інформацію та висловіть свою думку стосовно логотипів. Зробіть висновки.

Герб Києва	Логотип Києва	
	Офіційний	Альтернативний варіант
		
<p>Герб Києва – геральдичний символ столиці України, затверджений рішенням Київської міської ради № 57 від 18 квітня 1995 року.</p> <p>Опис: срібний архангел Михаїл з вогняним мечем та щитом із хрестом на синьому щиті.</p> <p>https://kmr.gov.ua/uk/content/symvolika-mista.</p>	<p>Голуба фігура у вигляді краплі символізує Дніпро, зелена – каштан, жовта баня означає верхівки православних храмів, червоне серце – сучасний розвиток міста. Розробила брендбук у 2011 році компанія «Fedoriv», хоча фахівці стверджують, що цей логотип не працює, і обговорюється його редизайн: https://ua.igotoworld.com/ua/article/1361_logotipi-i-slogani-mist-ukrajini.htm.</p>	<p>Ідея використання каштанового листа у вигляді логотипа належить засновникові школи «Projector» О. Трегубу. Логотип не має власника – кожен може використовувати його в проектах без позначення авторських прав.</p>

Місто зазвичай породжує не тільки власну історію, але й міти, що оформлюють міську ідентичність та створюють його певні емоційно-сенсові образи, побачені ззовні, – наприклад, Париж як місто кохання. Інколи мітологія стає такою потужною, що за нею людина ззовні ніколи не побачить справжнього міста та шукатиме лише знайомі образи-кліше. Вивчаючи міські міти, дослідники звертаються до історичних подій, що синхронізують певне місто зі світовою історією, та до культурного архіву (літератури, кіно, архітектури тощо), що репрезентує прикмети саме цього міста [3].

Наприклад, важливу роль у створенні міту Одеси зіграла література ХХ ст. Імена І. Бабеля, К. Паустовського, А. Славіна, Ю. Олеші, А. Купріна, І. Ільфа та Є. Петрова, В. Катаєва вписано в золотий фонд текстів про Одесу, що окреслював контури «одеського» міту на радянському та пострадянському просторах. На рівні повсякденного сприйняття Одеси свою роль зіграли екранізації творів одеських письменників та одеські персонажі в радянських фільмах. Останній десяток років на пострадянському просторі одеську тему актуалізує телебачення завдяки серіалам «Ліквідація», «Життя та пригоди Мішки Япончика» тощо [там само].

Вправа 3. Формуємо дайджест

Запропонуйте учням створити дайджест «Міти в житті великого міста». Нагадайте, що дайджест – це інформаційний продукт (видання, стаття, добірка), який містить короткі анотації та основні положення статей, або в якому стилі передається зміст найцікавіших публікацій за певний період (<https://slovotvir.org.ua/words/daidzhest>).

Зауважте, що до дайджесту мають увійти статті, у яких йдеться про міти та мітологію великих міст України. Чому і як створюються міти про міста? Зробіть висновки.

Пропозиції до дайджесту «Міти в житті великого міста»:

1. Єфименко Г. Міфи та факти про «першу столицю України». URL: <http://www.historians.in.ua/index.php/en/dyskusiya/1101-hennadii-yefimenko-mify-ta-fakty-pro-pershу-stolytsiu-ukrainy> (дата звернення: 17.04.2020).
2. Київський міф. Візуальні метафори київської ідентичності. Друга половина XX – поч. XXI століття». URL: <https://st-sophia.org.ua/uk/vistavki/temporary/kiyivskij-mif-vizualni-metafori-kiyi/> (дата звернення: 30.04.2020).
3. Назар Я. Як і чому народжуються міфи про Львів? URL: https://www.bbc.com/ukrainian/society/2015/12/151210_lviv_myths_nk (дата звернення: 21.04.2020).

Останнім часом чимраз більшої актуальності набуває метод «згортання» великих блоків інформації, один із способів якого – створення ментальних карт. Інтелектуальні карти стають заміною текстовим конспектам, мотиватором до інтенсивнішого навчання, засобом візуалізації навчального матеріалу.

У процесі дослідження міст і урбаністи, і соціологи вказують на творчу основу складання ментальних карт. Людина не просто відтворює будівлі, шляхи, лінії та різні об'єкти свого міста, вона створює його образ. Такий образ – це результат двобічного процесу між спостерігачем та тим простором, за яким він спостерігає [2].

Вправа 4. Створюємо ментальну карту «Моє місто»

Запропонуйте учням намалювати картосхему свого міста (або міста в якому вони були), зазначити на ній свої улюблені місця та зробити асоціативні написи до найвідоміших об'єктів. Зробіть виставку таких робіт (за згодою учнів). Підсумуйте результати.

Питання про символіку міст, міську мітологію тощо не програмний матеріал шкільного курсу географії, але його може використати додатково вчитель у процесі учнівської проектної чи дослідницької діяльності. Подібний аналіз, проведений вчителем разом з учнями, дозволить урізноманітнити навчальний матеріал, надасть заняттю певного емоційного забарвлення, формуватиме геопросторове мислення учнів, дозволить залучити в освітній процес різні види медіа.

Список використаних джерел

1. Географія та економіка. 6–11 класи : навчальні програми, методичні рекомендації про викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2019/2020 навчальному році / Укладач Р. В. Гладковський. Харків : Вид-во «Ранок», 2019. 192 с.
2. Грушанська О. Ментальні карти міста: що це таке та для чого вони потрібні? URL: <https://www.prostranstvo.media/mentalni-karti-mista-shho-ce-take-ta-dlja-chogo-voni-potribni/> (дата звернення: 20.04.2020).
3. Довгополова О. Місто і міф. URL: <http://uamoderna.com/demontazh-pamyati/dovhopolova-odesa-myth> (дата звернення: 20.04.2020).
4. Кравченко О. І. Культурні трансформації міста у постіндустріальну добу. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук. К., 2019. 224 с. URL: https://npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/dicer/K_26.053.13/Kравченко.pdf (дата звернення: 28.04.2020).
5. Нескоромний О. Місцева символіка єднає Україну. URL: <http://veche.kiev.ua/journal/4849/> (дата звернення: 21.01.2020).

Якість життя

Можливості використання матеріалів: курс «Україна і світове господарство», 9 клас; курс «Регіони та країни», 10 клас; курс «Географічний простір Землі», 11 клас.

Мета:

- розкрити сутність понять «індекс людського розвитку (ІЛР)», «якість життя»; встановити підходи до оцінювання якості життя в різних країнах світу; визначити місце України в міжнародних рейтингах;
- розвивати вміння практичного використання інтернет-ресурсів у процесі пошуку та аналізу інформації;
- формувати громадянську позицію та ініціативність учнів.

Операційні цілі (завдання):

Після закінчення заняття учень:

називає показники суспільно-економічного розвитку держави та індекси якості життя;

розуміє сутність поняття «якість життя»;

визначає місце України у світових міжнародних рейтингах;

усвідомлює можливості використання індексів якості життя з метою маніпуляцій при порівнянні рівня соціально-економічного розвитку країн;

вміє застосовувати статистичну інформацію для ілюстрації висновків;

може аналізувати інформацію, формулювати аргументи, представляти та відстоювати власну думку.

Цільова група: учні 9–11-х класів.

Методи і способи: мінілекція, аналіз текстів і статистичної інформації, робота з інтернет-ресурсами, робота в парах.

Обладнання: мультимедійна техніка; комп'ютери; інформаційно-інструктивні картки.

Допоміжні матеріали:

Додаток 1. Матеріали до вправи 1 «Поза межами ВВП».

Додаток 2. Матеріали до вправи 3 «Чи добре жити в Україні?».

Додаток 3. Матеріали до вправи 4 «Яким рейтингом варто довіряти?».

Хід заняття

1. Вступна частина

1.1. Нагадайте учням про швидкоплинність сьогоденного світу, про впровадження новітніх технологій, які вдосконалюють світ навколо нас і покращують наше життя. Наскільки щасливим населення різних країн світу почувається в сучасному світі? Як виглядає Україна в міжнародних рейтингах людського розвитку?

1.2. Поясніть, що Концепцію людського розвитку введено в науковий обіг та практику державного врядування в 1990 році. Доповідь про людський розвиток Програми розвитку ООН визначила центральну тезу однією фразою: «Реальне багатство народів – люди». Мета людського розвитку – створення середовища, яке надає людям можливість прожити довге, здорове і творче життя [2].

1.3. Повідомте учнів, що в наші дні існує низка міжнародних рейтингів та оцінок рівня розвитку країн світу за різними показниками. Глобальні дослідження, що проводять міжнародні організації вивчають найцікавіші сфери життєдіяльності суспільства в різних країнах світу, а отримані результати використовують для порівняння їхніх соціально-економічних, політичних, культурних позицій.

1.4. Зауважте, що досить часто ми чуємо про місце України в певному рейтингу країн світу. Поясніть, що за одним рейтингом складно визначити, що відбувається в країні; що одного індексу чи рейтингу, який відповідав би на всі питання, не існує.

1.5. Запропонуйте учням створити загальний економіко-географічний бюлетень «Україна у світових рейтингах». Зазначте, що на цьому занятті мова буде йти про наповнення соціального складника змісту бюлетеня.

2. Основна частина

2.1. Надайте учням інформаційно-інструктивні картки для виконання **вправи 1 «За межами ВВП»** (Додаток 1) та час для виконання завдання. Підбийте підсумки обговорення. Запитайте в учнів, як вони розуміють поняття «якість життя».

2.2. Разом з учнями означте сутність поняття та назвіть чинники, що визначають якість життя. Зазначте, що якість життя – складне, багатокомпонентне явище, залежне як від об'єктивних факторів (насамперед можливості задоволення людських потреб та інтересів у певних соціально-економічних умовах), так і від різноманітних суб'єктивних факторів (соціально-психологічних, соціокультурних та інших) [2].

2.3. Повідомте, що основний показник узагальнення результатів соціального розвитку – індекс людського розвитку, який застосовується ПРООН з 1990 р. для визначення рівня життя в різних країнах. Цей показник запропонований як інтегрована оцінка рівня цивілізованості країни, її соціальних досягнень за характеристиками середньої тривалості життя населення, рівня освіченості й стандарту життя, що вимірюється ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності. Відповідно, країни світу поділяються на три групи – з високим, середнім та низьким індексом людського розвитку [3].

2.4. З 1990 року щорічно Програма розвитку ООН готує детальний аналітичний звіт «Доповіді щодо людського розвитку», який дає можливість відстежити рух країн в рейтингу за рівнем людського розвитку. Запропонуйте учням виконати **вправу 2 «Якою бачить Україну весь світ?»**. Порекомендуйте завантажити файл «Аналітична записка за країнами, що представлені в Доповіді про стан людського розвитку за 2019 рік» ([https://www.undp.org/content/dam/ukraine/docs/Annual%20Reports/Ukraine-\(ukr\)-HDR-2019.pdf](https://www.undp.org/content/dam/ukraine/docs/Annual%20Reports/Ukraine-(ukr)-HDR-2019.pdf)) та визначити місце України серед країн світу за індексом людського розвитку.

2.5. Підсумуйте, що за 2018 рік Україна отримала значення ІЛР 0,750, що відносить її до високої категорії людського розвитку – 88 позиція зі 189 країн і територій. За період з 1990 до 2018 року значення ІЛР України збільшилося з 0,705 до 0,750, тобто на 6,3%. У даних звіту наведено прогрес України за кожним показником ІЛР. За період з 1990 до 2018 року очікувана тривалість життя при народженні в Україні збільшилася на 2,1 року, середня кількість років навчання збільшилася на 2,2 року, а очікувана кількість років навчання зросла на 2,7 року. ВНД на душу населення України скоротився приблизно на 25,6 відсотка в період між 1990 та 2017 рр.

2.6. Зауважте, що відмінність звіту за 2016 рік для всіх країн, рівень життя яких досліджували, полягала в тому, що тут підбивали певний підсумок їхнього розвитку не за рік, як зазвичай, а за останні 25 років. Це стосувалося й України [4].

2.7. Запропонуйте учням виконати **вправу 3 «Чи добре жити в Україні?»** (додаток 2). Обговоріть результати та підбийте підсумки роботи.

2.8. Зазначте, що сьогодні існує понад 1200 методик визначення якості життя населення [5]. Важливо пам'ятати, що кожен рейтинг використовує різну методологію та може спиратися на інформацію минулих років, що створює певну затримку в реакції на сьогоднішній стан справ.

2.9. Надайте учням інформаційно-інструктивні картки для виконання в парах **вправи 4 «Яким рейтингом варто довіряти?»** (додаток 3) та час для виконання завдання. Підсумуйте отримані результати.

2.10. Зауважте, що один рейтинг може бути досить суб'єктивним, ним легко маніпулювати, тому важливе комплексне використання рейтингів. Наведіть приклад реалізації у 2017 році проекту «Україна в глобальних вимірах» (<https://www.pravda.com.ua/cdn/graphics/ratings/>).

3. Кінцева частина

3.1. Підбийте підсумки заняття та оцініть роботу учнів. Зазначте, що вимірювання якості життя населення досить складне, й досі не існує єдиної системи показників. Наявні методики оцінювання якості життя мають істотні відмінності у визначенні набору показників та обчисленні інтегрального індексу, що приводить до різниці в рейтингу країн за різними концепціями оцінювання.

3.2. Запропонуйте учням скласти есе на тему «За межами ВВП».

Додатки

Додаток 1

Матеріали до вправи 1 «За межами ВВП»

Інструктивна картка

1. Ознайомтеся зі змістом та визначте головну проблему, описану в тексті статті.
2. Знайдіть у тексті твердження, з якими ви погоджуєтесь або не погоджуєтесь, та обґрунтуйте свою думку.
3. Визначте економічні поняття, що трапляються в тексті. Чи свідчить цей показник про якість життя населення в країні?

Поляки стали багатшими за португальців, українці обігнали марокканців – МВФ («Економічна правда»)

Польща, через 30 років після падіння комунізму та початку ринкових реформ, за рівнем доходу на душу населення торік випередила ще одну країну Західної Європи – Португалію. Як передає «Європейська правда», про це пише «Rzeczpospolita» з посиланням на дані МВФ.

Рівень доходу на душу населення з урахуванням реальної купівельної спроможності національних валют 2019 року в Польщі становив \$ 33 991, трохи більше, ніж у Португалії (\$33 665). Грецію Польща обійшла ще чотири роки тому.

Газета зазначає, що за прогнозами МВФ, цього року (2020 р.) темпи розвитку португальської економіки становитиме 1,6 відсотка проти 3,1 відсотка польської.

Португалію, як і Польщу, випередила Угорщина. «Чехія (\$38,8 тис.) наблизилася до рівня Італії (\$40,4 тис.). Влада в Римі не змогла подолати економічну стагнацію протягом чотирьох десятиліть, тоді як чеська економіка розвивається досить стрімко. Однак більшим викликом країнам нашого регіону буде досягти рівня Іспанії (\$41,6 тис.), яка (важливий знак) торік стала багатшою за Італію», – йдеться в матеріалі.

Росія (\$29,6 тис.) опустилася нижче від Греції (\$30,2 тис.), а Білорусь (\$20,6 тис.) уже виявилася біднішою за Мексику (\$20,9 тис.). Україна (\$9,7 тис.) ледве перевершує Марокко (\$9,2 тис.) [6].

Джерело: <https://www.pravda.com.ua/news/2020/02/25/657450/>.

Додаток 2

Матеріали до вправи 3 «Чи добре жити в Україні?»

Інструктивна картка

1. Ознайомтеся зі змістом таблиць проаналізуйте наведені показники. Зробіть висновки.
2. Визначте місце України серед зазначених країн. Чи можна тільки за цими показниками встановити якість життя населення в країні?

Таблиця 1. Забезпеченість мобільними телефонами та інтернетом		
	Інтернет-користувачі, %	Мобільні телефони, на 100 осіб
Чехія	81,3	129,2
Польща	68,0	148,7
Словаччина	85,0	122,3
Угорщина	72,8	118,9
Румунія	55,8	107,1
Болгарія	56,7	129,3
Грузія	45,2	129,0
Туреччина	53,7	96,0
Україна	49,3	144,0
Молдова	49,8	108,0

Таблиця 2. Задоволеність власним життям, %								
	Освітою	Охороною здоров'я	Рівнем життя	Роботою	Безпекою	Свободою вибору		Загальний індекс
						ж	ч	
Чехія	74	74	75	70	70	80	77	6,6
Польща	67	47	68	44	66	73	73	6,0
Словаччина	66	52	59	61	62	54	47	6,2
Угорщина	55	53	56	71	53	52	50	5,3
Румунія	64	65	49	41	55	74	80	5,8
Болгарія	42	38	37	51	54	53	52	4,4
Грузія	66	59	24	33	73	56	61	4,1
Туреччина	51	71	65	61	60	60	67	5,5
Україна	50	22	17	39	44	34	43	4,0
Молдова	55	40	44	32	45	55	53	6,0

Таблиця 3. Задоволеність суспільним життям, %						
	Місцеви́м ринком праці	Можливостями дозвілля	Місцевою владою	Правовою системою	Захистом дозвілля	Центральною владою
Чехія	39	14	89	45	67	44
Польща	25	9	86	42	51	21
Словаччина	12	11	81	26	38	28
Угорщина	23	9	80	42	46	28
Румунія	22	7	80	40	28	25
Болгарія	13	4	77	19	22	14
Грузія	5	18	74	37	30	25
Туреччина	31	5	75	43	44	49
Україна	9	16	76	4	13	8
Молдова	9	17	71	22	24	17

Джерело: Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАНУ

За матеріалами <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/yakist-zhittya-v-ukrayini-ocinki-ekspertiv/>

Додаток 3

Матеріали до вправи 4 «Яким рейтингам варто довіряти?»

Інструктивна картка

1. Визначте назви організацій, які оцінюють якість життя в країнах світу (табл. 1). Назвіть об'єктивні та суб'єктивні індикатори оцінювання якості життя.
2. Встановіть індекси оцінювання якості життя окремих країн та принципи їх розрахунку (табл. 2).

Таблиця 1. **Загальна характеристика міжнародних систем оцінювання якості життя**

Назва	Суб'єкт, який проводить розрахунок	Принцип розрахунку	Кількість охоплених країн
Загально-методологічна концепція стандартів і якості життя	Науково-академічна спільнота загалом	Розмежування макроекономічних показників та соціологічних індикаторів	Залежно від завдань
Індикатори: економічні (ВВП на душу населення, індекс споживчих цін, споживчий кошик, видатки домогосподарств, рівень бідності, нерівність у доходах); суб'єктивні: (задоволеність життям і щастя, оптимізм щодо майбутнього тощо)			

Індекс якості життя EIU	Дослідницька організація «Economic Intelligence Unit»	Рівнозначне врахування кількісних і суб'єктивних показників	111
Індикатори: здоров'я, сім'я, громадське життя, матеріальний добробут, політична стабільність і безпека, клімат, гарантія зайнятості, політична свобода, гендерна рівність			
Індекс якості життя «International Living»	Журнал «International Living»	Рівнозначне врахування кількісних і суб'єктивних показників	190
Індикатори: вартість життя, культура, економіка, довкілля, свобода, здоров'я, інфраструктура, безпека та ризик, клімат			
Європейський моніторинг якості життя	Європейська фундація покращення життя та умов праці	Соціологічне обстеження якості життя	34
Індикатори: здоров'я, зайнятість, депривації (позбавлення) за доходами, освіта, сім'я, соціальна участь, житло, навколишнє середовище, транспорт, безпека, відпочинок, задоволеність життям			
«Better Life Initiative»	ОЕСР	Інтегральне оцінювання параметрів	34
Індикатори: житлові умови, доходи, зайнятість, освіта, довкілля, здоров'я, ефективність врядування, суспільне життя, безпека, задоволеність умовами життя, баланс між робочим часом і дозвіллям			

Таблиця 2. Загальна характеристика індексів якості життя окремих країн

Назва	Суб'єкт, який проводить розрахунок	Принцип розрахунку	Кількість охоплених країн
Індекс людського розвитку	ПРООН	Середньгеометричне трьох індексів	187
Індикатори: очікувана тривалість життя, освіта, валовий національний дохід			
Індекс добробуту (Prosperity Index)	Дослідницька організація «Legatum Institute»	Інтегральне оцінювання параметрів	110
Індикатори: економіка, рівень розвитку підприємництва і можливостей у бізнесі, державне врядування, освіта, охорона здоров'я, рівень безпеки, особиста свобода, соціальний капітал			
Індекс/рейтинг міст з найвищою якістю життя	Консалтингова компанія «Mercer Human Resource Consulting»	Рейтингове оцінювання	215 міст світу
Індикатори: 39 критеріїв оцінювання: політико-соціальне середовище, економічні показники, наявність певних обмежень (наприклад, цензури), якість системи охорони здоров'я, якість системи освіти, доступність і вартість житла, культурне життя, клімат і ймовірність природних катаклізмів			
Індекс якості життя «Gallup»	Інститут «Gallup»	Соціологічне обстеження якості життя	Змінюється з року в рік
Індикатори: здоров'я, освіта, матеріальний достаток, громадська активність, політична свобода, соціальні зв'язки, довкілля, економічна та фізична безпека			
ІЛР за методикою Моніторингу регіонального людського розвитку	Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи		
Індикатори: 6 блоків, 33 показники			

Джерело [2].

Список використаних джерел

1. Аналітична записка за країнами, що представлені в Доповіді про стан людського розвитку за 2019 рік. URL: [https://www.undp.org/content/dam/ukraine/docs/Annual%20Reports/Ukraine-\(ukr\)-HDR-2019.pdf](https://www.undp.org/content/dam/ukraine/docs/Annual%20Reports/Ukraine-(ukr)-HDR-2019.pdf) (дата звернення: 02.04.2020).
2. Вимірювання якості життя в Україні. Аналітична доповідь. Лібанова Е. М., Гладун О. М., Лісогор Л. С. та ін. Київ, 2013. 48 с. URL: <http://www.undp.org/content/dam/ukraine/docs/> (дата звернення: 06.04.2020).

3. Данилишин Б., Веклич О. Україна в міжнародних рейтингах сталого розвитку. *Економіка України*. 2008. №7. С. 13–23.
4. Коваль Л. Якість життя в Україні: оцінки експертів. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/yakist-zhittya-v-ukrayini-osinki-ekspertiv/> (дата звернення: 05.04.2020).
5. Наумова М. А. Огляд сучасних методичних засад вимірювання якості життя. *Економіка і організація управління*. 2016. №3. С. 252–261.
6. Поляки стали багатшими за португальців, українці обігнали марокканців – МВФ. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2020/02/25/657450/> (дата звернення: 05.04.2020).

Національна економіка

Можливості використання матеріалів: курс «Україна і світове господарство», 9 клас; курс «Географічний простір Землі», 11 клас.

Мета:

- розкрити сутність понять «національна економіка (національне господарство)», «економічний розвиток» та його показники: ВВП, структура ВВП, індекс людського розвитку (ІЛР);
- розвивати вміння практичного використання інтернет-ресурсів у процесі пошуку та аналізу інформації;
- визначити роль фейків у розповсюдженні економічної інформації;
- формувати ініціативність, підприємливість та фінансову грамотність учнів, громадянську позицію.

Операційні цілі (завдання):

Після закінчення заняття учень

називає ознаки понять «національна економіка», «валовий внутрішній продукт», «індекс людського розвитку»;

розуміє як фейкові новини впливають на формування економічної свідомості;

вміє відрізнити фейкові новини від справжніх;

може аналізувати інформацію, формулювати аргументи, представляти та відстоювати власну думку, робити висновки.

Цільова група: учні 9–11-х класів.

Методи і способи: мінілекція, аналіз текстів, робота з інтернет-ресурсами, робота в групах.

Обладнання: мультимедійна техніка; комп'ютери; інструктивні картки.

Допоміжні матеріали:

Додаток 1. Анкета щодо визначення ролі масмедіа як джерела економічної інформації.

Додаток 2. ВВП та ВВП – основні макроекономічні показники.

Додаток 3. Про ВВП у фейкових новинах.

Додаток 4. Інструктивні картки «Які блага та послуги не вносяться до ВВП».

Хід заняття

1. Вступна частина

1.1. Почніть заняття з повідомлення: щонайменше 80 % людей дізнаються інформацію про економічне життя країни з телебачення та соціальних мереж. Значно менше – від колег, з друкованих видань та радіо [1]. Проілюструйте цей факт словами О. Іванцова: «В Україні низький попит на економічну інформацію, оскільки ми маємо справу з суспільством телеглядачів» [4].

1.2. Запитайте в учнів про їхнє ставлення до новин з економічного життя України та світу, чи зрозуміла їм економічна інформація.

1.3. Оголосіть результати анкетування учнів (або батьків) щодо ролі медіа в їх економічному інформуванні (за умови проведення такого анкетування – Додаток 1).

1.4. Наголосіть на важливості уміння аналізувати та використовувати економічну інформацію. Зазначте, що економічна свідомість людини залежить від рівня оволодіння економічними знаннями, відповідно, активність економічної думки визначається економічним мисленням.

1.5. Нагадайте учням інформацію про те, що 2008 року українську гривню обрали найкрасивішою купюрою світу (Додаток 2). Насправді наші гроші двічі подавали на конкурс, але кращими поки не визнавали. Це був фейк (<https://businessviews.com.ua/ru/finances/id/top-10-najkrasivishih-banknot-svitu-rejting-businessviews-2034/>).

1.6. Повідомте, що фейк – це подання фактів у спотвореному вигляді або подання свідомо неправдивої інформації. Це спосіб маніпуляції свідомістю шляхом надання неповної інформації, спотворення контексту, частини інформації з метою підштовхнути аудиторію до дій чи думок, які потрібні маніпуляторіві [2].

1.7. Зазначте, що за результатами дослідження від USAID-Internews «Ставлення населення до ЗМІ та споживання різних типів медіа у 2019 р.», майже 60 % українців, віком від 18 до 65 років не схильні до критичного мислення. Лише 11 % змогли відрізнити фейки. При цьому 65 % стверджують, що вміють відрізнити неправдиву інформацію в медіа (<https://ms.detector.media/mediadoslidzhennya/post/23680/2019-10-23-lishe-11-ukraintsiv-zmogli-vidrizniti-feiki-doslidzhennya/>).

1.8. Запитайте в учнів, чи здатні вони відрізнити правду від фейків. Наголосіть на тому, що основа такого уміння у сфері економічної інформації – це насамперед економічні знання. Оголосіть тему заняття.

2. Основна частина

2.1. Запитайте в учнів, як вони розуміють поняття «економіка» в таких прикладах: планова економіка, економіка Франції, лекції з економіки. Вислухайте варіанти відповідей.

2.2. Повідомте, що в сучасній науковій літературі поняття «економіка» розглядається як:

- сфера життя суспільства, що охоплює виробництво продуктів і послуг, обмін, розподіл, створених у суспільстві благ, і їх споживання;
- галузь знань, наука про господарську діяльність людей, що охоплює структуру виробництва, стосунки між людьми, ефективність використання ресурсів тощо;
- синонім поняття «економічна система».

2.3. Разом з учнями означте поняття «національна економіка». Зверніться до тексту підручника та проаналізуйте наданий авторами варіант. Порівняйте з таким підходом: національна економіка – це економіка певної визначеної країни, її народногосподарський комплекс, національний ринок і нагромаджене національне багатство; сукупність взаємодії національних продуктивних сил, виробничих відносин, природно-географічних умов, соціально-культурних традицій та національно-ментальних особливостей, які визначають характер і природу соціально-економічного розвитку певної держави [5].

Підбийте підсумки обговорення.

2.4. Запитайте в учнів, як зрозуміти, чи добре жити в тій чи іншій країні? Чому кажуть, що поляки заможніші за українців, а німці – за поляків?

Нагадайте, що перед кожними виборами політики обіцяють «зростання економіки», «посилення соціального захисту» або «досягнення добробуту». Ці обіцянки подають і масмедіа.

2.5. Зазначте, що єдине з цих понять, яке можна просто й однозначно виміряти та яким складно маніпулювати, – «зростання економіки», що визначається через величину ВВП – валового внутрішнього продукту. Ним користуються всі економісти, щоб дослідити стан економіки. Що таке ВВП та ВВП? Як їх розрахувати?

2.6. Використайте методичний спосіб «Пояснюємо термін». В означеннях понять «валовий внутрішній продукт» та «валовий національний продукт» немає «зайвих» слів, усі слова мають певне змістове навантаження, нестача будь-якого слова може викривити зміст означення. Запропонуйте учням протягом 5 хвилин підкреслити ключові слова та словосполучення в означеннях ВВП і ВВП (Додаток 2).

2.7. Перевірте отримані результати: визначте відмінності в показниках ВВП та ВВП, запитайте про ключове слово для ВВП: «де?» чи «хто?» (де; ВВП тільки на території країни; хто – будь-які громадяни і фірми

(національні та іноземні); ключове слово для ВВП (хто; ВВП тільки національні фірми і громадяни; де – неважливо, на території будь-якої країни).

2.8. Зазначте, що самим лише значенням ВВП можна легко маніпулювати, завдяки чому економічна картина в країні буде спотворена. Наприклад, стрімке зростання ВВП на 26 % в Ірландії у 2015 р. було спричинене, зокрема, тим, що великі іноземні компанії переміщали свої головні офіси або частину активів до Ірландії, де нижчі податки. Однак операції та керування й надалі проводились там, звідки ці активи були переміщені. Або ж ВВП зростало, зокрема, завдяки контрактному виробництву. Тобто ірландські компанії укладали угоди з іноземними, щоб ті від їхнього імені виробляли та експортували продукцію [3].

2.9. Зазначте, що іноді цей показник стає основою для фейкової інформації (Додаток 3). Що служить підставою для спростування подібних фейків? Вислухайте варіанти відповідей та підбийте підсумки обговорення.

2.10. Запропонуйте учням визначити, які блага та послуги не вносять до ВВП. Для цього об'єднайте учнів у три групи, надайте інструктивні картки та час (до 5 хвилин) для виконання завдання (Додаток 4).

2.11. Запросіть до слова представників кожної групи, проаналізуйте та узагальніть відповіді. Поясніть учням структуру ВВП. Проаналізуйте динаміку ВВП України.

2.12. Повідомте учнів, що в наші дні існує також низка міжнародних рейтингів та оцінок рівня розвитку країн світу за іншими показниками. Один з них – індекс людського розвитку (ІЛР). Поясніть учням зміст поняття та його відмінності від ВВП.

3. Кінцева частина

3.1. Підбийте підсумки заняття та оцініть роботу учнів.

3.2. Запропонуйте учням скласти есе на тему «Чи варто українцям стежити за тим, чи зростає ВВП?».

Додатки

Додаток 1

Анкета щодо визначення ролі масмедіа як джерела економічної інформації

№	Питання	Варіанти відповіді
1.	Загальні відомості: стать, вік, освіта, зайнятість, місце проживання	
2.	Яке джерело економічної інформації є важливим для вас? (проранжуйте відповіді від 7 до 1 за ступенем важливості для вас: 7 – дуже важливо, 1 – зовсім не важливо)	<ul style="list-style-type: none"> - телебачення; - радіо; - газети; - журнали; - науково-популярні видання; - інтернет; - інше
3.	Які економічні або суспільно-політичні видання ви зазвичай читаете? (у друкованому або електронному вигляді) (проранжуйте відповіді за ступенем важливості для вас: 8 – дуже важливо, 1 – зовсім не важливо)	<ul style="list-style-type: none"> - «Економіст»; - «Актуальні питання економіки»; - «Контракти»; - «Кореспондент»; - «Економічна правда»; - інше

4.	Зазвичай економічні або суспільно-політичні видання:	а) купую; б) передплачую; в) читаю в бібліотеці; г) беру в друзів; ґ) читаю в інтернеті.
5.	Чи використовуєте економічну інформацію в ухваленні рішень щодо власних фінансів?	а) так; б) ні

Додаток 2

ВВП та ВВП – основні макроекономічні показники

ВВП	ВВП
Вартість кінцевих товарів і послуг, які виробили на території країни за певний період часу (рік) національні та іноземні громадяни і фірми.	Вартість кінцевих товарів і послуг, які виробили національні фірми та громадяни за певний період часу (рік) на території країни та за її межами (в інших країнах).
Знайдіть слова, які означають слово «валовий» і підкресліть їх однією ризикою : «за певний період часу (рік)».	
Знайдіть слова, які означають слово «внутрішній» та підкресліть їх хвилястою лінією: «на території країни».	Знайдіть слова, які означають слово «національний» та підкресліть їх хвилястою лінією: національні фірми та громадяни.
Знайдіть слова, які означають слово «продукт» і підкресліть їх подвійною ризикою : «кінцеві товари та послуги».	

Додаток 3

Про ВВП у фейкових новинах

Фейк

Правда

За матеріалами <https://www.stopfake.org/ru/fejk-ukraina-poteryala-polovinu-vvp-iz-za-antirossijskih-sanktsij/>.

Додаток 4

Інструктивні картки «Які блага та послуги не вносять до ВВП»

Проаналізуйте ситуацію та дайте відповіді на питання.

Група I

Суботній день. Чоловік ремонтує свою машину, дружина готує обід, діти миють підлогу. Усі зайняті корисною справою, виробляють благо (обід), надають послуги (ремонт машини, миття підлоги). Чи зміниться при цьому ВВП? Чому? (ВВП не зміниться, тому що блага та послуги виробляються без оплати і не продаються на ринку. Виконання цих робіт увійде до ВВП, якщо найняти домашню робітницю, а машину відправити до автосервісу.)

Група II

Та ж сама ситуація, що й у першому випадку. Суботній день. Батько ремонтує свою машину, дружина готує обід, діти миють підлогу. Усі зайняті корисною справою, виробляють благо (обід), надають послуги (ремонт машини, миття підлоги). Тільки батько домовився відремонтувати автомобіль сусіда за додаткову плату. Чи зміниться тепер ВВП? Чому? (ВВП не зміниться, тому що послуги надаються в «тіньовій» економіці.)

Група III

Протягом року фермер виростив жито, продав його мельникові, мельник змолот зерно і муку продав пекареві, що випік хліб і продав його інженерові. Чому дорівнює приріст ВВП? Чому? (ВВП зміниться на вартість хліба, тому що він кінцевий продукт.)

Список використаних джерел

1. Борис С. Чому бізнесу важливо дружити з медіа і як зберегти репутацію в соцмережах. URL: <https://nv.ua/ukr/biz/experts/media-i-biznes-visim-porad-yak-pobuduvati-pravilni-vidnosini-50067720.html> (дата звернення: 21.03.2020).
2. Генова Є. Фільми, серіали, соцмережі і додатки: як світ бореться з фейками. URL: <https://izbirkom.org.ua/publications/medialiteracy/2020/filmi-seriali-socmerezhi-i-dodatki-yak-svit-boretsya-z-fejkami/> (дата звернення: 18.03.2020).
3. Повний гід про ВВП: що це таке, як його рахують та чим його можна замінити. URL: <https://businessviews.com.ua/ru/business/id/vvp-ukrajini-1968/> (дата звернення: 29.03.2020).

4. Ташенко А. RGB: фейки и правду в социальных сетях не различает только каждый десятый украинец. URL: mresearcher.com/2020/03/rbg-fejki-i-pravdu-v-sotsialnyh-setyah-ne-razlichaet-tolko-kazhdyj-desyatyj-ukrainets.html (дата звернення: 30.03.2020).
5. Яковенко Р. Сутність національної економіки. URL: <https://rk.kr.ua/sutnist-natsionalnoi-ekonomiki> (дата звернення: 21.03.2020).

Геополітика (медіаграмотність у геополітичному складнику змісту шкільної географії)

Можливості використання матеріалів: курс «Регіони та країни», 10 клас; курс «Географічний простір Землі», 11 клас.

Питання геополітики та політичної географії наскрізні в шкільному курсі географії, їх засвоєння відбувається за певними логічними етапами відповідно до віку учнів, змісту та вимог навчальної програми.

За результатами навчально-пізнавальної діяльності учні 6-го класу мають читати політичну карту та показувати на ній найбільші за площею та кількістю населення держави світу і держави – сусіди України. Починаючи з 7-го класу, політичну карту окремих материків вивчають уже в історичному плані; учні мають знаходити і показувати на картах різного масштабу певні держави та їх столиці.

У 8-му класі учні мають називати істотні ознаки політичної карти, складники державної території; пояснювати відмінності між поняттями «країна», «держава», «залежна територія»; розрізняти види географічного положення держави; показувати на карті кордони, суходіл і територіальні води, країни – сусіди України; обґрунтовувати вплив значення географічного положення України в Європі та світі на економічні та політичні процеси всередині держави; оцінювати політико-географічне положення держав і географічне положення України.

Учні 10-го класу мають знати і показувати на карті регіони світу (за класифікацією ООН) та їхній склад; розрізняти основні поняття політичної географії; пояснювати причини виникнення міждержавних конфліктів і проявів тероризму в певних регіонах світу; наводити приклади джерел географічних знань про регіони та країни світу і користуватися ними; читати політичні карти світу та регіонів.

Наведемо кілька вправ, які доцільно використати при вивченні курсу «Регіони та країни» (10 кл.).

Вправа 1. Як медіа перетворює тероризм на одну з основних глобальних проблем XXI століття? (розділ «Азія»)

«Ми спостерігаємо серйозну еволюцію форми тероризму, який мігрує до інтернету», – наголосив президент провідного американського аналітичного центру «Brookings Institution» Джон Аллен на економічному форумі в Давосі. За його словами, терористи хочуть бути здатними «планувати глобально, пересуватися регіонально й атакувати локально».

Надайте учням для роботи в парах уривок зі статті Є. Данильчук «Руханка, автомати і діти: про що знімають відео терористи». Запропонуйте пояснити ці слова Дж. Аллена, прочитавши уривок зі статті. Підбийте підсумки обговорення.

Про терористичні організації та їхню діяльність ви, напевно, неодноразово чули, навіть якщо й приблизно не розумієте, навіщо вони влаштовують теракти і хто за ними стоїть. «Ісламська держава», «Аль-Каїда», «Талібан», «Хезболла», «Брати мусульмани» – це перелік лише найвідоміших організацій, тоді як на Близькому Сході, в Північно-Східній Африці та Південно-Західній Азії постійно виникають нові радикальні (переважно ісламістські) організації.

Раніше основною характеристикою і перевагою терористів була їхня анонімність. Підпільна діяльність, таємна мережа філій у різних країнах, ретельно дібрані новобранці, детальне планування терактів робили терористів невловними. Їхня діяльність була спрямована на обмежене коло осіб – політичних лідерів та лідерів інших угруповань. У XXI столітті все змінилося. Тепер терористичні організації, як-от «Ісламська держава», намагаються привернути до себе увагу якомога більшої аудиторії і використовують для цього не тільки традиційні ЗМІ, а й нові медіа та соціальні мережі.

Якщо ми вже згадали про «Ісламську державу», то варто зазначити, що жодна інша терористична організація не може скласти їй конкуренцію за кількістю і якістю пропаганди. Терористам їй вдалося створити власний «бренд». Люди з різних куточків світу так захоплювались її діяльністю, що залиша-

ли своє спокійне життя, сім'ю і їхали в Сирію та Ірак воювати пліч-о-пліч з джихадистами, захищаючи релігію, про яку ще недавно нічого ніхто не знали.

Значна більшість відеороликів містить тему романтизації тероризму. Кадри, на яких джихадисти однією шеренгою крокують пустелею або стоять посеред гірської місцевості з широким краєвидом і заходом сонця, тримаючи в руках чорний прапор, мають передавати глядачеві емоції триумфу та братерства.

Провідною темою також можна вважати демонстрацію сили. У кадрах постійно є зброя, а до знімання тренувань бійців терористи докладають особливо багато зусиль.

Продукують відео спеціальні медіакомпанії. Самі терористи називають їх «медіафундаціями». Вони дають змогу знімати ролики високої якості, при цьому використовуючи камери нічного фільмування та дрони. Окрім того, всі відео професійно змонтовані, мають офіційну заставку на початку та різноманітні ефекти всередині.

Вершиною медійної активності «Ісламської держави» стали 2014–2015 роки. За цей час організація встигла стати яскравим прикладом для наслідування. Терористи з усього світу почали використовувати методи ІД для розповсюдження власної пропаганди. Тепер терористичний контент такий різноманітний, а його потоки такі великі, що відстежувати й систематизувати таку інформацію дослідникам стає все дедалі важче, а борцям з тероризмом – чимраз складніше перехоплювати її і видаляти. Саме медійний компонент перетворює тероризм на одну з основних глобальних проблем ХХІ століття.

Джерело: <https://lysty.net.ua/videoterror/>.

Наведіть приклад використання мобільних додатків у формуванні ідеології тероризму. Для цього використайте рис. 1.

Рис. 1. ІДІЛ випустив мобільний додаток для дітей. Джерело [1]

Проінформуйте, що «Ісламська держава» випустила мобільний додаток для Android, який вчить дітей арабського алфавіту. Зокрема арабських літер дітей вчать за допомогою асоціації з відповідними зображеннями. Зокрема, літера «дааль» поєднується з арабським «дараба» (танк), «сад» – з «сарух» (ракета), «са» – з «саїф» (меч). Додаток доступний в групах, які підтримують ісламістів.

Порекомендуйте учням створити дайджест статей з цієї тематики.

Список рекомендованих джерел до теми:

1. ІДІЛ випустив мобільний додаток для дітей. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2016/05/11/7049033/> (дата звернення 24.04.2020).
2. Медіа-імперія ІДІЛ. Як терористи виграють війну в соціальних медіа. Дослідження. URL: https://texty.org.ua/articles/67603/Mediaimperija_IDIL_Jak_terorysty_vygrajut_vijnu_v-67603/ (дата звернення 24.04.2020).
3. 7 речей, про які я дізнався, прочитавши всі випуски журналу Ісламської держави. URL: https://texty.org.ua/articles/63491/7_rechej_pro_jaki_ja_diznavsa_prochytavshy-63491/ (дата звернення 20.04.2020).
4. Тероризм посилює позиції в інтернеті – експерти у Давосі. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2625168-terorizm-posilue-pozicii-v-interneti-eksperti-u-davosi.html> (дата звернення 25.04.2020).

Вправа 2. Африка у стрічці фейсбуку (тема «Загальна характеристика Африки», розділ «Африка»)

Запропонуйте учням знайти сторінку Центру дослідження Африки у фейсбуку (https://www.facebook.com/pg/african.com.ua/posts/?ref=page_internal).

Нагадайте, що для допомоги країнам, які борються за незалежність, для лобювання їхніх інтересів у ООН, для консолідації зусиль, спрямованих на остаточну деколонізацію Африки, 25 травня 1963 року в Аддіс-Абебі була утворена Організація Африканської Єдності. Це була суто політична організація. Саме такою й була більшість проблем, якими на той час займалась ОАЄ. З того часу Африка пройшла і ще проходить важкі випробовування на шляху до справжньої незалежності.

Запропонуйте учням визначити проблеми регіону, які ілюструє стрічка новин на сторінці Центру дослідження Африки у фейсбуці за період з 1 по 26 березня 2020 року; визначити позитивні, на їхню думку, новини за цей час; назвати ту новину, яка їх найбільше вразила.

Наведемо орієнтовну відповідь.

Новини у стрічці:

- 02.03.2020. Неспокій у Республіці Гвінея (напруга навколо конституційного референдуму).
- 06.03.2020. Африка олігархічна: найбагатші бізнесмени континенту (карта).
- 07.03.2020. Уряд АРЄ запроваджує нові візові правила.
- 08.03.2020. Рейтинг країн Африки за якістю автомобільних доріг.
- 09.03.2020. Замах на голову уряду Судану.
- 13.03.2020. Хоч із запізненням, але шануймо нашого славетного Кобзаря (спільний проект).
- 18.03.2020. Український агрохолдинг планує закріплення на ринку Анголи.
- 21.03.2020. Права людини: Сумна річниця різанини в Шарпевілі.
- 23.03.2020. Пірати викрали українських моряків біля узбережжя Габону.
- 25.03.2020. Досвід Ліберії для України в питанні подолання спалаху COVID-19.
- 26.03.2020. Терористи Ісламської держави захопили два міста в Мозамбіку.
- 26.03.2020. Чад та Нігерія: терористам не до карантину.

Висновки за новинами

Проблеми регіону: тероризм; піратство; порушення прав людини; соціальна напруга; олігархічна економіка.

Позитивні новини: ліквідація епідемій; сприяння розвитку туризму; покращення якості автошляхів; розвиток співпраці з Україною; відзначення Шевченківських днів.

Виконання вправи дозволяє додати до тексту підручника актуальні та цікаві факти, спростувати деякі стереотипи про регіон, провести узагальнення знань з теми, використати офіційну сторінку Центру дослідження Африки у фейсбуку з навчальною метою.

Найскладніший за змістом розділ «Політична географія та геополітика» в курсі «Географічний простір Землі» (11 кл.). Учні мають наводити приклади застосування різновидів «сили»; розрізняти зовнішню і внутрішню політику, різновиди «сили», територіально-політичні системи національного і наддержавного рівнів.

Вправа 3. Про «силу» в політиці

Сила в геополітиці – це здатність держави захистити, або реалізувати, свої національні інтереси. У цьому сенсі, визначають чотири різновиди «сили»: економічну, мілітарну, «м'яку», «розумну».

Запитайте в учнів, яка з цих сил активно використовує засоби масової інформації. Які країни останнім часом приділяють найбільше уваги розвитку своєї «м'якої сили» та «розумної сили»? Запропонуйте учням

знайти приклади медіатекстів, картосхем, фото, відео тощо для ілюстрації застосування «сили» певною країною (на вибір учнів) (як приклад, табл. 1).

Надайте питання для обговорення: чому в умовах інформаційної революції інструменти «м'якої» сили стають важливішими?

Таблиця 1. **Прояви «м'якої сили» КНР**

<p>У парку КПІ з'явився бронзовий Конфуцій</p>	<p>Лапа тигра. М'яка сила Китаю в Україні</p>
	
<p>https://www.ukrinform.ua/rubric-kyiv/2528610-u-parku-kpi-zavivsa-bronzovij-konfucij.html</p>	<p>Інститути Конфуція в Україні https://tyzhden.ua/World/233721</p>
<p>Не було б і щастя, якби не коронавірус. Як Китай використовує епідемію для пропаганди. <i>Глобальний лідер у сфері охорони здоров'я, що рятує весь світ від несподіваного спалаху небезпечної вірусної інфекції, яка розрослася до масштабів пандемії, – такий сьогодні образ Китаю в світових ЗМІ. Над створенням цього іміджу активно працює гігантська пропагандистська машина Комуністичної партії.</i></p>	<p>«М'яка сила» Піднебесної. Про успіхи Китаю на інформаційному фронті. Завдання китайських медіа – впливати не лише на уми власних громадян, а й проводити інформаційну експансію в усьому світі. Усі китайські ЗМІ присутні в популярних світових соцмережах: не лише китайською, а й англійською мовою. Сайт «Женьмін'я жибао» поширює інформацію 9 мовами.</p>
<p>https://www.stopfake.org/uk/ne-bulo-b-i-shhastya-yakbi-ne-koronavirus-yak-kitaj-vikoristovuyue-epidemiyu-dlya-propagandi/.</p>	<p>https://wz.lviv.ua/article/378034-miaka-syla-pidnebesnoi.</p>

Вправа 4. Як «джинса» з'являється в геополітиці

Наведіть такий факт: західні політики і медіа стурбовані частою появою новин про Китай в європейських медіа. «Дойче велле» пише про звинувачення з боку Д. Трампа, який заявив, що деякі німецькі медіа співпрацюють з агентством Сінхуа і транслюють новини про ініціативу «Один пояс, один шлях» з китайської перспективи. До такого ж висновку доходять і медіаексперти. Влада КНР підозрюється в тому, що вона платить за створення позитивних новин про Китай, при цьому офіційно матеріал проходить у виданні не як реклама, а як новина (джерело: <https://uisgda.com/ua/kitajskaya-propaganda-v-zapadnyh-smi.html>).

Запитайте в учнів, як називається такий матеріал у медіасфері. З якою метою Китай використовує таку політику?

Якщо учні не знають, поясніть. Джинса – це журналістський матеріал, або матеріал прес-служб, що спрямований на поліпшення або ж створення позитивного іміджу політичних партій, окремих політиків або людей, торговельних марок або окремих товарів, державних структур, а також благодійних фондів та релігійних організацій, та не позначений як реклама зрозумілим для переважної більшості людей чином.

«Джинсу» можна розділити, залежно від її замовників, на політичну, комерційну та іміджеву і таку, що впливає на формування міжнародного контексту.

Отже, актуальність впровадження елементів медіаосвіти при вивченні питань геополітики в курсі шкільної географії обумовлена необхідністю формування в учнів геопросторового мислення на основі правдивої картини сучасного глобального світу, виховання патріотизму, толерантності до інших народів і культур. При цьому важливо залучити ті ресурси та методи медіаосвіти, які відповідають віковій та інтересовій групі учнів, меті заняття, сучасним вимогам до організації освітнього процесу.

Завдання: знайти зразки «джинси», які впливають на усвідомлення геополітичних процесів.

Соціальні стереотипи

Можливості використання матеріалів: курс «Регіони та країни», 10 клас.

Мета заняття:

формування вміння проводити верифікацію соціальних стереотипів і перевіряти факти; навичок роботи з медіатекстами; громадянської та соціальної компетентності учнів.

Операційні цілі (завдання)

Після закінчення заняття учень

розуміє сутність поняття «стереотипи»;

аналізує інформацію щодо руйнування певних видів стереотипів;

пояснює різницю між фактами та судженнями;

встановлює взаємозв'язки між джерелами походження стереотипів та особливостями їх прояву;

робить висновки про причини стійкості певних стереотипів щодо певних культур, країн, регіонів;

оцінює вплив стереотипів на формування суспільної думки та громадянської позиції;

може працювати в групі; формулювати аргументи; представляти та відстоювати власну думку; робити висновки.

Цільова група: учні 10-х класів.

Методи і способи: мінілекція; проблемний метод; робота з різними джерелами географічної, картографічної, статистичної інформації; робота в групах.

Обладнання: атласи та настінні карти; інструктивні картки; комп'ютери, під'єднані до інтернету.

Допоміжні матеріали:

Додаток 1. Перелік тем «Щодо Африки: не мислимо стереотипно».

Додаток 2. Інструктивна картка з теми мінідослідження.

Додаток 3. Африка: шлях у майбутнє (орієнтовні відповіді).

Хід заняття

1. Вступна частина

1.1. Зазначте, що люди часто розрізняються як члени груп залежно від їх культури, релігійних переконань, походження або зовнішніх рис. Іноді такий підхід супроводжується присвоєнням специфічних рис, що приводить до того, що з певними групами людей асоціюються певні образи. Звісно, ви також стикались зі стереотипами.

1.2. Запитайте в учнів, чи знають вони, що таке стереотипи? Вислухайте думки учнів і підбийте підсумки обговорення. Поясніть, якщо потрібно, що стереотип – це усталений шаблон мислення щодо цілої групи людей, які мають спільні риси (наприклад, вони представники однієї країни чи культури, однієї статі, віку чи релігії). Такі уявлення приводять до того, що про людину з цієї групи судять ще до того, як з нею зустрінуться.

На думку Людмили Пундик, кандидатки педагогічних наук, доцентки катедри педагогіки і психології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, стереотип – це відносно стійкий і спрощений образ соціальної групи, людини, події чи явища. Як готова схема сприйняття, стереотип дозволяє

людині скоротити час реагування на мінливі умови навколишнього світу. Іноді ці стереотипи безпідставні, іноді мають зв'язок з реальністю (розрізняють позитивні та негативні стереотипи).

Порекомендуйте учням прочитати інтерв'ю з Людмилою Пундик (<https://gurt.org.ua/interviews/30744/>).

1.3. Наголосіть, що стереотипи формуються внаслідок власного життєвого досвіду за реальних суспільних умов. Зверніть увагу учнів, що стереотипи корегують сприйняття певних явищ і можуть нести негатив. Запропонуйте учням навести приклади з інтерв'ю (рекомендованого вище) або з власного досвіду.

1.4. Зауважте, що перед тим, як сприймати будь-які стереотипи, варто подумати, проаналізувати реальність і визначити причини походження певного стереотипу.

1.5. Запропонуйте учням дослідити стереотипи, пов'язані зі сприйняттям певних регіонів і країн світу.

2. Основна частина

2.1. Зверніться до учнів з питанням, чи знають вони що таке «АФРО» та вислухайте варіанти відповідей. Поясніть, якщо потрібно, що це грошова одиниця Африканського Союзу, яку планують увести за аналогією до євро і амеро.

2.2. Зауважте, що тепер Африканський Союз – правонаступник Організації Африканської Єдності, утвореної 25 травня 1963 року. Він прагне стати африканським аналогом Європейського Союзу. Якщо африканські нації об'єднуються, то постане надзвичайно впливовий гравець на міжнародній арені з третім за кількістю населенням (понад 1,1 млрд осіб), абсолютна більшість якого – це активна молодь. Розмірами це буде найбільше об'єднання на планеті, громадяни якого розмовлятимуть на понад 2000 мовах (джерело: http://www.iir.edu.ua/press_center/announcements/africa_day/).

2.3. Зазначте, що тепер африканський простір у масовій свідомості асоціюється з негативними епітетами, але темні дні Африки стають минувиною, і регіон дедалі більше сприймається як простір розвитку, економічного зростання, і, можливо, невдовзі світ почує про «африканських тигрів». Уже понад 10 років погляди всього людства прикуті до Африки, яка радикально реформується, щоб стати новим полюсом економічного тяжіння. На континенті тривають інтеграційні процеси, і робляться кроки, щоб до 2063 року Африка таки набула рис об'єданого політичного, безпекового, економічного та культурного простору. Саме про це йдеться в засадничому документі Африканського Союзу «Порядок денний 2063» (Agenda 2063).

На жаль, стереотипи, глибоко вкорінені в національній свідомості, не дозволяють побачити в Африці не тільки зразок для наслідування, але й джерело корисного досвіду.

2.4. Запропонуйте учням назвати найпоширеніші стереотипи про Африку й африканців (наприклад, це регіон постійних конфліктів і війн; регіон бідності; відсталий континент; континент голоду та тиранії). Обговоріть причини їх походження.

2.5. Об'єднайте учнів у 5 груп. Надайте кожній групі тему (Додаток 1 – перелік тем) та час для ознайомлення з відео та інформацією з ресурсу <https://fakty.com.ua/ua/svit/20170301-yak-zhyve-afryka-rozvinchuyemo-5-mifiv/>. Зазначте, що при підготованні цих матеріалів «Факти ICTV» поспілкувалися з Олександром Мішиним, кандидатом політичних наук, співзасновником Центру дослідження Африки.

2.6. Обговоріть з учнями наведену інформацію. Чи достатньо її для того, щоб спростувати стереотипи про цей регіон світу? Нагадайте учням відмінності між фактами та судженнями.

2.7. Надайте кожній групі інструктивну картку (Додаток 2) та запропонуйте підготувати 2–3 слайди для спільної презентації «Африка: шлях у майбутнє», інформація з якої дозволить розширити уявлення про цей регіон (орієнтовна інформація для слайдів – Додаток 3).

2.8. Наведіть слова Руслана Гарбара, історика-міжнародника, африканіста: «Щоб зрозуміти, куди рухається світ, потрібно придивитись до... Африки, яка знову стає полігоном геополітичних змагань».

3. Підсумкова частина

3.1. Надайте слово кожній групі учнів (до 5 хв). Наголосіть на тому, що презентація має містити інформацію, яка руйнує стереотипну думку про африканський регіон.

3.2. Підбийте підсумки роботи – колективно, залучаючи учасників до оцінення результативності. Визначте кращі відповіді.

3.3. Запропонуйте учням скласти есе на одну з тем: «Африканський Союз: мрія чи реальність?», «Чи існують географічні стереотипи?».

Додатки

Додаток 1

Щодо Африки: не мислім стереотипно

Група (стереотип) 1: Африка – регіон постійних конфліктів і війн.

Група (стереотип) 2: Африка – регіон бідності.

Група (стереотип) 3: Африка – відсталий континент.

Група (стереотип) 4: Африка – континент голоду.

Група (стереотип) 5: Африка – континент тиранії.

Додаток 2

Інструктивна картка

1. Визначити особливості сучасного розвитку Африки та окреслити головні проблеми регіону (інформація за покликанням: <https://day.kyiv.ua/uk/article/ekonomika/55-krayin-55-rokiv>).

2. Навести факти з теми дослідження групи, які спростовують стереотипи щодо регіону: підготувати 2–3 слайди для спільної презентації «Африка: шлях у майбутнє».

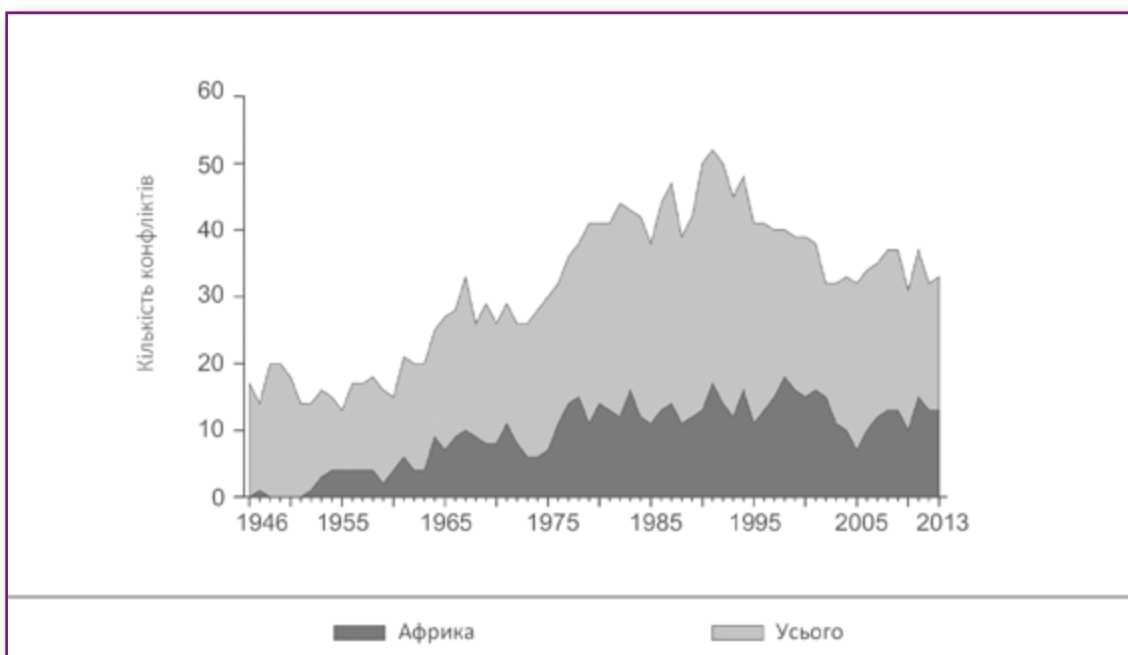
3. Визначити додаткові медіаресурси з теми дослідження.

Додаток 3

Африка: шлях у майбутнє (орієнтовна інформація-відповідь для перших двох груп)

Група 1. Африка – регіон постійних конфліктів і війн?

1. Назва слайду: Збройні конфлікти в Африці і світі впродовж 1946–2013 рр.

Джерело: СІПРІ 2015: Щорічник: Озброєння роззброєння та міжнародна безпека: Пер. з англ./Стокгольм. міжнар. ін-т дослідження миру; Укр. центр екон. і політ. досліджень ім. О. Разумкова; Редкол. укр. вид.: Л. Шангіна (головний редактор) та ін. Київ : Заповіт, 2016. 688 с. URL: <https://www.sipri.org/sites/default/files/UKRYB2015.pdf>.

2. Назва слайду: Той, хто припинив війну

Історія лавреата Нобелівської премії миру 2019 року.

Джерело: <https://day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/toy-hto-prypynyv-viynu>.

3. Додаткові медіаресурси з проблеми «Африка: руйнуємо стереотипи»:

- Центр дослідження Африки (платформа українських африканістів): <https://african.com.ua/>; <https://www.facebook.com/african.com.ua/>.
- Незалежний аналітичний центр геополітичних досліджень: https://bintel.org.ua/publication/regions/afrika/perspektyvy_rozvytku_sytuatsiyi_v_sudani/.
- <https://fakty.com.ua/ua/svit/20170320-yak-ukrayini-dosyagty-ekonomichnogo-dyva-dosvid-afryky/>.

Група 2. Африка – регіон бідності?

1. Назва слайду: Африка багатіє. Завдяки чому?

Африка – найбідніший континент, але це вже не «безнадійний континент».

Джерело: <https://www.epravda.com.ua/publications/2016/08/12/602259/>.

2. Назва слайду: Хто найбідніший у світі?

Світовий банк означає крайню бідність як проживання людини на \$ 1,90 в день.

Джерело: <https://landlord.ua/news/khto-naibidnishyi-u-sviti-infohrafika/>.

Інформацію подає ресурс howmuch.net.

3. Додаткові медіаресурси з проблеми «Африка: руйнуємо стереотипи»:

- Глобальний індекс багатомірної бідності 2019: аналіз тенденцій нерівності: https://www.undp.org/content/dam/ukraine/docs/Annual%20Reports/2019%20MPI%20key%20findings_UKR.pdf.
- Гарбар Руслан. Шлях Африки: <https://m.day.kyiv.ua/uk/article/ekonomika/shlyah-afryky>.

- На одній хвилині із світом: Україна в пошуках африканської стратегії: <https://foreignpolicy.com.ua/polityka-i-suspilstvo/na-odnii-khvyli-iz-svitom-ukraina-v-poshukakh-afrykanskoj-stratehii/>.
- Розумна О. Дерево балачок: Що спільного мають українці та африканці: <https://life.pravda.com.ua/columns/2016/10/20/219078/>
- Мельник Юрій. Підступи «китайського злодію» в Африці: <https://lysty.net.ua/pidstupy-kytayskoho-zlodiya-v-afry/>.

Туризм

Можливості використання матеріалів: курс «Україна і світове господарство», 9 клас; курс «Географічний простір Землі», 11 клас.

Мета заняття:

- визначення ролі туризму як складової частини світової та національної економіки;
- встановлення достовірності інформації про відомі туристичні об'єкти в медіатекстах;
- усвідомлення впливу медіа на формування географічного образу території;
- формування навичок критичного аналізу реклами та медіатекстів.

Операційні цілі (завдання)

Після закінчення заняття учень

розуміє роль медіа у формуванні туристичних брендів;

використовує різні види медіатекстів з метою отримання достовірної географічної інформації;

робить висновки про причини формування хибних географічних уявлень;

оцінює вплив медіа на формування географічного образу території;

може працювати в групі; формулювати аргументи; створювати медіатексти; робити висновки.

Методи і способи: мінілекція; робота в групах; аналіз інформації сайтів туристичних фірм.

Обладнання: комп'ютери, під'єднані до інтернету, інструктивні картки.

Додатки:

Додаток 1. Інструктивні картки для груп.

Додаток 2. Як провести круглий стіл?

Хід заняття

1. Вступна частина

1.1. Почніть заняття з повідомлення про роль туризму в економіці: туризм, як галузь економіки, демонстрував найдинамічніші темпи розвитку в світі. Якщо 1950 року світом подорожували 25 млн людей, то 2017 року – 1,3 млрд. За даними Всесвітньої туристичної організації, на цю галузь припадало 10 % світового ВВП і кожне десяте робоче місце (джерело: <https://news.un.org/ru/story/2018/09/1339292>). У структурі вітчизняного ВВП туристична галузь займала менше ніж 2 %, проте її значення з кожним роком зростало. Як буде розвиватися галузь після пандемії 2020 року важко прогнозувати.

1.2. Зауважте, що туристичні подорожі – це спосіб психологічного відпочинку, набуття нового досвіду, комунікація з представниками інших країн і регіонів, розширення власних кордонів мислення, формування географічних образів різних територій.

1.3. Зазначте, що сформовані в масовій свідомості географічні образи мають важливе значення для розвитку окремих міст, регіонів і країн. Крім того, вони справляють відчутний вплив на соціальну мобільність населення, зокрема на туристичні подорожі. Іноді туристичні фірми, створюючи власні бренди, керуються насамперед комерційною вигодою, нехтуючи географічним змістом самого бренду або ховають цей зміст за рекламними гаслами. У такому разі у споживачів туристичних послуг, насамперед дітей, формуються хибні уявлення про географічні об'єкти.

1.4. Запропонуйте учням дослідити роль та значення медіа у формуванні географічних образів, використовуючи різні джерела інформації.

2. Основна частина

2.1. Запитайте в учнів, чи чули вони про українську Сахару? Або про найбільшу пустелю в Європі? Це – Олешківські піски. Одне із семи чудес України, найбільший в Європі піщаний масив, найбільша пустеля в Центральній Європі, єдина піщана напівпустеля Європи... Таку характеристику цього регіону України можна почути останнім часом досить часто. Що таке насправді Олешківські піски?

2.2. Об'єднайте учнів у чотири групи за такими ролями: науковці, педагоги, туристичні агенти, журналісти. Надайте інструктивні картки (Додаток 1). Поясніть сутність завдання кожній групі.

2.4. Запропонуйте обговорити результати роботи під час круглого столу з теми «Олешківські піски як туристичний бренд Херсонщини» (Додаток 2).

3. Кінцева частина

3.1. Узагальніть виступи та підбийте підсумки заходу; ухваліть відповідні рекомендації.

3.2. Нагадайте, що 2015 року Національний банк України випустив срібну монету номіналом 10 гривень і нейзильберову – номіналом 2 гривні, присвячену Олешківським піскам. Використайте цей факт при написанні історії «Як ми подорожували Олешківськими пісками».

Додатки

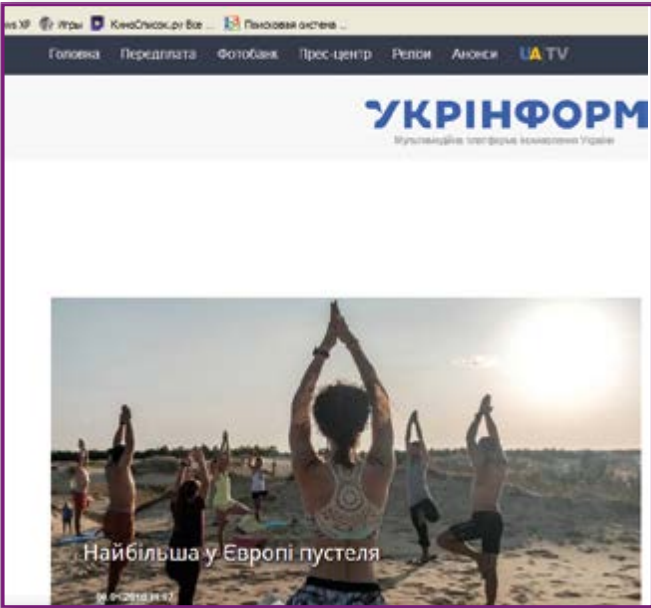

Додаток 1

Інструктивна картка (журналісти)

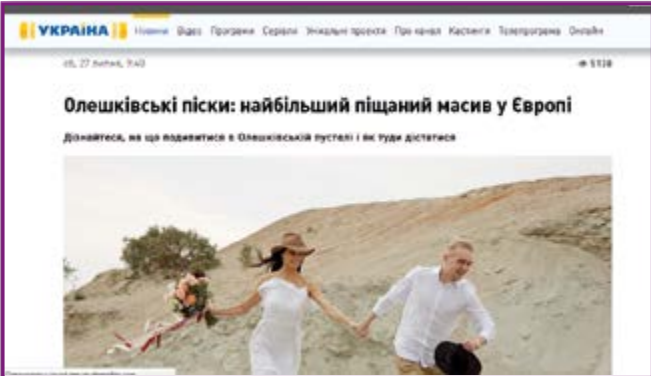
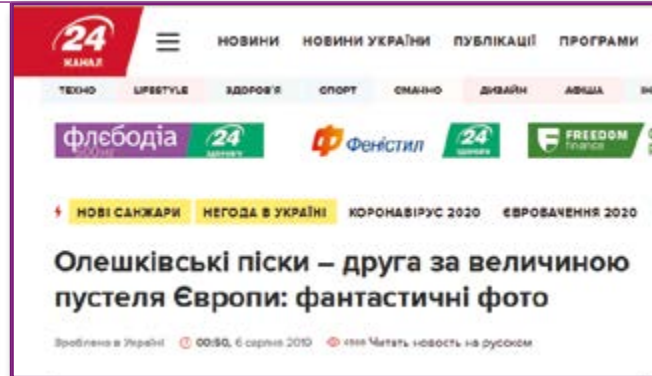

1. Проаналізуйте заголовки та зміст медіатекстів у різних виданнях про унікальний туристичний об'єкт Херсонщини – Олешківські піски. Сформуйте невеличкий каталог «Медіа про Олешківські піски» за прикладом (табл. 1, 2).

2. Узагальніть інформацію цих текстів та на її основі складіть власний медіатекст про Олешківські піски.

Таблиця 1. **Медіа про Олешківські піски**

	
<p>https://www.ukrinform.ua/rubric-tourism/2377443-najbilsa-u-evropi-pustela.html</p>	<p>https://www.ukraine-is.com/uk/pustelya-v-ukra%D1%97ni-istoriya-tayemnitsi-i-legendi-oleshkvskix-piskiv/</p>

	
<p>https://kanalukraina.tv/ua/news/aleshkovskie-peski-samy-bolshoy-peschanyy-massiv-v-evrope</p>	<p>https://24tv.ua/oleshivski_piski__druga_za_velichinoyu_pustelya_yevropi_fantastichni_foto_n1188587</p>
	<p>Олешківські піски – природне диво України та найбільша пустеля Європи</p>
<p>http://terraincognita.info/ukr/dest/ecotourism/42/marshrut/334</p>	<p>https://prolviv.com/blog/2017/05/20/oleshivski-pisky-pryrodne-dyvo-ukrainy-ta-naibilsha-pustelia-ievropy/</p>

Таблиця 2. Медіа про Олешківські піски

Джерело інформації	Автор/назва	Опис об'єкта
Олешківська пустеля		
<p>Укрінформ, 08.01.2018, https://www.ukrinform.ua/rubric-tourism/2377443-najbilsa-u-evropi-pustela.html</p>	<p>Староселець В. Найбільша у Європі пустеля</p>	<p>Херсонщина – край унікальний. Тут тобі моря і Дніпро, а поряд – Олешківські піски (ще кажуть – Нижньодніпровські). Їх називають найбільшою у Європі пустелею і з гордістю показують навіть шейхам. Правда, за температурним режимом та кількістю опадів ці піски можна швидше віднести до напівпустель.</p>
<p>https://novakahovka.city/read/rayon/3959/na-hepsonschini-posered-pusteli-rozkvitli-zeleni-oazi, 06.05.2018</p>	<p>На Херсонщині посеред пустелі розквітли зелені оази</p>	<p>На сьогоднішній день площа Олешківської пустелі становить близько 200 тис. га, вона складається з семи ареалів або локальних зон. Це найбільша пустеля в Європі.</p>
<p>http://www.golos.com.ua/article/289550, 30.05.2017</p>	<p>Яновський С. Царство піску й сонця</p>	<p>У єдиній на всю Європу Олешківській пустелі, що розкинулася у Таврії, з'явився... велетенський крокодил. Дюна під назвою Крокодил.</p>

https://www.unian.ua/ecology/naturalresources/10357242-ukrajinska-pustelya-na-pivdni-krajini-stala-bilshoyu.html , 29.11.2018	Українська пустеля на півдні країни стала більшою	У статті наведено цитату: «Це <...> найбільший піщаний масив у Європі. Територія представлена 13 типами місцепроживання, що підкреслює його велику цінність і потребує особливих умов збереження», - заявив глава Мінекології Остап Семерак.
http://www.golos.com.ua/article/325382 , 17.12.2019	Яновський С. Час вигрібати пісок	На Херсонщині у фермера пустеля Олешківські піски забрала врожай. Опустелювання Херсонщини – не секрет для влади та науковців. Прикро, але загрозу пересування пісків на півдні України усвідомили хіба що землероби з тих населених пунктів, які сусідують із єдиною в Європі пустелею. А це лише два райони Херсонщини – Олешківський та Голлопристанський. Та коли пустеля «постукається» до сусідніх регіонів України, і щедрі колись поля перетворюються на безплідні дюни, щось обговорювати буде вже пізно.

Інструктивна картка (туристичні агенти)

1. Проаналізуйте рекламу та назви турів у Олешківські піски українських туристичних агентств. Сформуйте невеличкий каталог «Олешківські піски на сайтах туристичних фірм» за прикладом (табл. 3).
2. Створіть власну рекламу Олешківських пісків як туристичного об'єкта.

Таблиця 3. **Олешківські піски на сайтах туристичних фірм**

Турфірма	Назва туру	Пропозиції
Центр туризму ХерсON: https://khers-on.com/tour/kherson-desert/#programma-tura	Олешківські піски з ХерсON	З програми туру «Екскурсія до пустелі. Говоримо про походження пісків, шукаємо воду та просуваємося вглиб української Сахари».
Клуб мандрівників «Котигорошко»: http://kotygoroshko.mk.ua/pidkorennya-olshkivsko%D1%97-pusteli/#algMain	Споконвічний світ Олешківської пустелі	Для того щоб побачити африканські пустелі, треба подолати неабиякі відстані. Ми пропонуємо всім, кому не вистачає романтики та натхнення, – рушайте з нами. Для цього Вам не потрібно долати великі відстані та витратити шалені гроші на перельоти. Чому? – спитаєте Ви. А тому, що найбільша пустеля в Європі – Олешківська. Ви потрапите у справжню пустелю – захоплююче творіння природи....
http://krlife.com.ua/afisha/sobitie/turistichnii-pokh-d-olshk-vsk-p-ski-pustelya-vropi . Запис і всі консультації в керівника походу	Туристичний похід: «Олешківські піски – пустеля Європи»	Для тих, хто долає багато кілометрів з рюкзаком, спить у наметах, їжу готує на багатті! Для тих, хто хоче побачити краєвиди і відчутися красу єдиної в Європі пустелі та торкнутися історичних місць нашої Батьківщини – Олешок.
Туристична компанія «Там-Тур»: https://tamtour.com.ua/1190	Турів не знайдено	Олешківські піски – це диво природи і друга за розміром пустеля Європи.
Deinde: https://deinde.com.ua/tours/dessert-sea/	ПУСТЕЛЯ & mOre Місця щасливих людей Підкорення Олешківських пісків	Чи бував ти колись у пустелі? з Deinde можливо все, тому сьогодні ми вирушаємо підкорювати справжню пустелю: побігаємо по дюнах, насолодимось краєвидами, та, звісно ж, зробимо яскраві фото. Помчали?

Інструктивна картка (науковці)

1. Ознайомтеся зі статтями науковців про природу Олешківських пісків (наприклад, стаття Гетьмана В. І. «НПП «Олешківські піски» за покликанням: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/341991.pdf>).
2. Проаналізуйте інформацію сайту Національного природного парку «Олешківські піски» (<https://npprop.gov.ua/>). Зробіть висновки.
2. Унікальність Олешківських пісків складається з цілого комплексу показників. Назвіть їх. Та чи існує Олешківська пустеля?

Інструктивно-інформаційна картка (педагоги)

1. Уважно прочитайте уривок зі статті К. Мезенцева та Г. Підгрушного «Привабливість території для проживання людини: методологічні та прикладні аспекти дослідження» (Український географічний журнал, 2015. № 1. С. 32–41).

Формування географічних образів зумовлюється складним комплексом чинників, які, на думку авторів, умовно можна розділити на ендогенні та екзогенні. Ендогенні чинники відображають особистісні характеристики кожної конкретної людини – її стать, вік, рівень інтелекту, професію, соціальний статус тощо. Екзогенні чинники охоплюють набутий особистістю досвід пізнання території внаслідок власних подорожей, розповідей інших людей, інформації, почерпнутої з літератури, кіно, медіа тощо.

Саме екзогенні чинники зумовлюють формування подібних географічних образів та стереотипів у певних суспільних групах чи навіть на рівні масової свідомості. Особливо потужний вплив на формування однотипних уявлень про територію у великих груп населення справляють медіа (преса, телебачення, інтернет).

Запитання:

1. Який висновок ви зробили з цієї наукової статті?
2. Порівняйте опис Олешківських пісків у різних популярних медіа, зокрема рекламних проспектах, та наукових джерелах. Зробіть висновок.
3. Підготуйте власний текст про Олешківські піски для учнів 9–11 класів.

Додаток 2

Як провести круглий стіл?

Організація круглого столу має три етапи: підготовчий, безпосереднє проведення заходу та завершальний.

Перший етап, підготовчий, передбачає: вибір проблеми (визначення питань, які заплановано обговорити); визначення дати проведення; призначення модератора та добір доповідачів; підготування загального сценарію заходу; розповсюдження інформаційного повідомлення про захід (шкільна стінгазета або сайт).

Другий, дискусійний, етап передбачає: відкриття заходу привітальними словами від організаторів; коротку змістовну вступну промову модератора; прийняття регламенту круглого столу; виступи доповідачів під відповідним керівництвом модератора; підбиття мініпідсумків за результатами кожного виступу та його обговорення. На цьому етапі необхідно уважно слухати одне одного, брати активну участь в обговоренні, конкретно і стисло висловлювати свої думки.

На третьому, завершальному, етапі важливо узагальнити матеріали та підбити завершальні підсумки заходу; ухвалити відповідні рекомендації; подякувати всім учасникам круглого столу за співпрацю.

Сталий розвиток

Як загорнути сталий розвиток у медійне упакування. Таку назву мала стаття М. Дорош у 2012 році. Щоб аудиторія зацікавилася темою сталого розвитку, фахівці радили журналістам шукати позитивні приклади на локальному рівні (<https://ms.detector.media/mediaosvita/post/7166/2012-05-22-yak-zagornuti-stalii-rozvitok-u-mediinu-upakovku/>).

Схожі проблеми існують і в учителя географії: як зробити заняття з теми «**Сталий розвиток – стратегія людства на ХХІ століття**» цікавим, а тему – зрозумілою для учнів.

Можливості використання матеріалів: курс «Україна і світове господарство», 9 клас; курс «Регіони та країни», 10 клас; курс «Географічний простір Землі», 11 клас.

Мета:

- розкрити сутність поняття «сталий розвиток»; визначити основні положення концепції сталого розвитку;
- розвивати вміння візуалізації інформації;
- формувати екологічну грамотність та культуру, громадянську позицію.

Операційні цілі (завдання):

Після закінчення заняття учень

розуміє сутність поняття «сталий розвиток»;

характеризує складники та основні положення концепції сталого розвитку; визначає відмінності між Цілями розвитку тисячоліття та Цілями сталого розвитку;

усвідомлює необхідність власного внеску в реалізацію цілей сталого розвитку;

визначає доцільність застосування відео, інфографіки, анімації у процесі аналізу інформації та формування висновків.

Цільова група: учні 9–11-х класів

Методи і способи: мінілекція, аналіз медіатекстів і відео, робота з інтернет-ресурсами, робота в групах.

Обладнання: комп'ютери з доступом до інтернету; інструктивні картки.

Допоміжні матеріали:

Додаток 1. Матеріали до вправи 1. Інфографіка «Система компаній «Кока-Кола» в Україні: ключові показники розвитку 2018».

Додаток 2. Інструктивна картка до вправи 3 «Від цілей розвитку тисячоліття до цілей сталого розвитку».

Хід заняття

1. Вступна частина

1.1. Розпочніть заняття з конкретного прикладу. Зверніть увагу учнів, що змінювати світ на краще можна не лише через виробництво, наприклад, напоїв, які люблять мільярди людей по всій планеті, але й через піклування про довкілля і суспільство загалом. 2018 року компанії «Кока-Кола» інвестували в роздільне збирання відходів, а також навчили більше ніж 80 тисяч українців з понад 50 громад правильно поводитися з відходами упакування.

Чи завжди підприємства працювали так, і чи всі працюють так тепер?

1.2. Запропонуйте учням виконати **вправу 1 «Більше ніж бізнес»**.

Чому система компаній «Кока-Кола» в Україні звіт за 2018 рік назвала звітом зі сталого розвитку? Запропонуйте учням пояснити цей факт, використовуючи інфографіку та відео (<https://www.coca-cola.ua/know-us-better/sustainable-development/corporate-report-2018>). Вислухайте варіанти відповідей та підбийте підсумки (Додаток 1).

2. Основна частина заняття

2.1. Запропонуйте учням один з варіантів: переглянути відео «The Natural Step and Sustainability explained in 2 minutes» (<https://www.youtube.com/watch?v=FFCNCQleCuk&feature=share>) або відео «Що таке сталий розвиток» (<https://www.youtube.com/watch?v=DMAIpVRY1D4>).

2.2. Запитайте, що для них означає слово «сталий»? Допоможіть учням сформулювати поняття та принципи сталого розвитку.

2.3. Повідомте, що термін «сталий розвиток» на Конференції в Ріо-де-Жанейро у 1992 року в межах ухвалення «Порядку денного на XXI століття» визначався як «розвиток суспільства, який задовольняє потреби сучасності, не ставлячи під загрозу здатність наступних поколінь задовольняти свої власні потреби». Основа всіх дальших підходів до означення поняття – саме це тлумачення сталого розвитку [Садовенко А. Сталий розвиток суспільства: навчальний посібник. К.; 2011. С. 25].

Сьогодні сталий розвиток більшість науковців розглядає як загальну концепцію стосовно необхідності встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь, зокрема їхньої потреби в безпечному і здоровому довкіллі.

2.4. Повідомте, що 2001 року, визнаючи необхідність активнішої допомоги найбіднішим країнам, держави – члени ООН визначили та ухвалили основні Цілі розвитку тисячоліття (ЦРТ). Цілі ґрунтуються на раніших завданнях міжнародного розвитку, офіційно встановлених на Саміті тисячоліття у 2000 році, де всі присутні світові лідери ухвалили Декларацію тисячоліття ООН, з вісьмома розділами, на основі яких і розроблені ЦРТ.

2.5. Запропонуйте дізнатися про результати роботи над виконанням ЦРТ, переглянувши відео «ООН підбила підсумки «Цілей розвитку тисячоліття» за покликанням: <https://www.youtube.com/watch?v=uuKCFjgV7MA>.

2.6. Зазначте, що 25 вересня 2015 року в Нью-Йорку відбувся історичний Саміт ООН. Його результатом стало ухвалення Резолюції «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року». Цей документ фактично визначив нові орієнтири розвитку світу, які сприятимуть економічному зростанню, раціональному природокористуванню і вирішенню низки соціальних потреб. Ці орієнтири знайшли відображення в 17 Цілях сталого розвитку.

2.7. Надайте учням інструктивні картки та запропонуйте виконати **вправу 2 «Від Цілей розвитку тисячоліття до Цілей сталого розвитку»** (Додаток 2).

2.8. Україна також долучилася до глобального процесу. У вересні 2017 року представлено Національну доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна». А 2019 року Указ Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» виокремив сталий розвиток як єдино можливий шлях розвитку вітчизняної економіки та суспільних інститутів задля забезпечення зростання рівня та якості життя громадян, дотримання конституційних прав і свобод людини.

2.9. Запропонуйте учням переглянути відео «Як відбувалось визначення пріоритетних Цілей сталого розвитку в Україні?» (<http://sdg.org.ua/ua/sdgs-and-governments>) та встановити, працюючи в групах, три пріоритетні, на їхню думку, цілі. Надайте час для того, щоб підготувати та презентувати відповіді.

3. Кінцева частина

3.1. З метою рефлексії використайте анімацію «Глобальні цілі» (https://www.youtube.com/watch?v=dKdOh8O8RCg&feature=emb_rel_end). Запропонуйте учням відкрити сторінку сайту «Цілі сталого розвитку» (<http://sdg.org.ua/ua/sdgs-and-governments>) та в рубриці «Часті питання» отримати відповіді на проблемні для кожного з них питання.

3.2. Запропонуйте підготувати на наступне заняття есе «Що можу зробити я».

Додатки

Додаток 1

**Система компаній «Кока-Кола» в Україні:
ключові показники розвитку 2018**

Рис. 1. Система компаній «Кока-Кола» в Україні: ключові показники розвитку 2018.

Джерело: https://focus.ua/ukraine/436599-bilshe_nizh_biznes_coca-cola_v_ukraini_opriлюдnila_zvit_zi_stalogo_rozvitku_za_2

Додаток 2

**Інструктивна картка
«Від Цілей розвитку тисячоліття до Цілей сталого розвитку»**

1. Відкрийте сторінку сайту «Цілі сталого розвитку в Україні» (<http://sdg.org.ua/ua/pro-hlobalni-tsili>). Ознайомтеся зі структурою сайту та інформацією, яку він надає.
2. Перегляньте відео «Що можна зробити?» за покликанням: <https://www.ed-era.com/world2030/lesson2/>.
3. Заповніть таблицю «Від Цілей розвитку тисячоліття до Цілей сталого розвитку» (наводимо орієнтовну відповідь). «Розгорніть» та проаналізуйте логотипи до кожної цілі. Зробіть висновки.

Цілі розвитку тисячоліття	Цілі сталого розвитку http://un.org.ua/ua/

<p>1. Подолання бідності та голоду</p> <p>2. Забезпечення загальної початкової освіти</p>	<p>4 ЯКІСНА ОСВІТА</p> 	<p>5 ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ</p> 	<p>6 ЧИСТА ВОДА ТА НАЛЕЖНІ САНІТАРНІ УМОВИ</p>
<p>3. Забезпечення гендерної рівності, розширення прав та можливостей жінок</p> <p>4. Зменшення дитячої смертності</p>	<p>7 ДОСТУПНА ТА ЧИСТА ЕНЕРГІЯ</p> 	<p>8 ГІДНА ПРАЦЯ ТА ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ</p> 	<p>9 ПРОМИСЛІВІСТЬ, ІННОВАЦІЇ ТА ІНФРАСТРУКТУРА</p>
<p>5. Поліпшення охорони материнства</p> <p>6. Боротьба з поширенням ВІЛ/ СНІДу, малярії та інших захворювань</p>	<p>10 СКОРОЧЕННЯ НЕРІВНОСТІ</p> 	<p>11 СТАЛИЙ РОЗВИТОК МІСТ ТА СПІЛЬНОТ</p> 	<p>12 ВІДПОВІДАЛЬНЕ СПОЖИВАННЯ ТА ВИРОБНИЦТВО</p>
<p>7. Забезпечення сталого розвитку довкілля</p>	<p>13 ПОМ'ЯКШЕННЯ НАСЛІДКІВ ЗМІНИ КЛІМАТУ</p> 	<p>14 ЗБЕРЕЖЕННЯ МОРСЬКИХ РЕСУРСІВ</p> 	<p>15 ЗАХИСТ ЕКОСИСТЕМ СУШІ</p>
<p>8. Формування глобального партнерства з метою розвитку</p>	<p>16 МИР, СПРАВЕДЛИВІСТЬ ТА СИЛЬНІ ІНСТИТУТИ</p> 	<p>17 ПАРТНЕРСТВО ЗАРАДИ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ</p> 	 <p>ГЛОБАЛЬНІ ЦІЛІ Сталого Розвитку</p>

Глобальні зміни клімату (медіаграмотність у вивченні проблеми зміни клімату)

На початку XXI століття світова спільнота визнала, що зміна клімату – одна з основних проблем світового розвитку з потенційно серйозними загрозами для глобальної економіки та міжнародної безпеки внаслідок підвищення прямих і непрямих ризиків, пов'язаних з енергетикою, забезпеченням продовольством і питною водою, стабільним існуванням екосистем, ризиків для здоров'я і життя людей [4].

Актуальність проблеми сьогодні не може викликати жодного сумніву, адже навіть Нобелівська премія з економіки у 2018 році була вручена Полові Ромеру і Вільяму Нордгаузу, науковцям, які першими стали інтегрувати у свої дослідження такі фактори, як розвиток технологій і зміни клімату, та відстежувати їх зв'язок з глобальною економікою.

Зміна клімату давно в центрі уваги таких світових інституцій, як ООН – у грудні 2019 року відбулася чергова Конференція з клімату в рамках цієї організації. Ця проблема – один з найбільших довгільних викликів сьогодення і для України. 2017 року Кабінет Міністрів України схвалив Концепцію реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року. Це перший національний стратегічний документ у сфері боротьби зі зміною клімату, що враховує основні положення Паризької угоди, де Україна – повноправна сторона.

Україна стала 9-ю країною світу, яка розробила Стратегію низьковуглецевого розвитку, де визначено чіткі завдання щодо розвитку відновлювальних джерел енергії, заходів з енергоефективності та енергоощадження, збільшення поглинання парникових газів, модернізації електромереж та транспортної інфраструктури [9].

У плані заходів щодо виконання Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року визначено актуальність проведення інформаційно-просвітницьких заходів, форумів, конференцій, семінарів та засідань за круглим столом з питань зміни клімату; розроблення модулів з питань, пов'язаних зі зміною клімату, та внесення їх до відповідних навчальних планів і програм закладів загальної середньої та вищої освіти [7].

На думку українських фахівців, кліматична освіта – це необхідна частина навчання. Н. Бескова, заслужений вчитель України, географ, зазначає, що «екологічна освіта є однією з наскрізних ліній Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти. На сьогодні, у шкільній програмі є 30 кліматичних тем. Ці 30 уроків інтегровані в предмети, але це не означає, що такі знання стосуються безпосередньо змін клімату, бо коли ми говоримо про захист зелених насаджень, забруднення Антарктиди, ми говоримо і про зміни клімату» [6].

Системно вивчається клімат і кліматичні ресурси на заняттях з географії. Згадується ця проблема і в інших природничих дисциплінах. Є ряд курсів за вибором екологічної тематики з відповідним навчально-методичним забезпеченням.

У цьому аспекті важливе значення має міжнародний досвід. Приміром, кліматична освіта розвинулася в Норвегії, де сьогодні інтегрована в освітній процес. Наприклад, у норвезьких школах діють екологічні посли – учні, що зацікавлюють дітей довгільними та кліматичними проблемами своєї місцевості; діти організовують «міжнародні конференції з питань клімату» – рольові ігри, під час яких самостійно готують програму «конференції», визначають, хто яку країну представлятиме, і потім шукають шляхи розв'язання певних проблем. Також дітей спонукають писати статті чи робити відео на різні екологічні теми для медіа [6].

Досвід такого навчання є і в Україні, але він потребує підтримки. Зміна клімату та необхідність адаптації до наслідків цієї зміни потребує внесення коректив у зміст природничої освіти. Україна, ратифікувавши Паризьку кліматичну угоду, зобов'язалася інтегрувати теми змін клімату в шкільні навчальні програми. Концепція Нової української школи визначає екологічну грамотність як важливу компетенцію майбутнього. У навчальних програмах з усіх шкільних предметів відображена наскрізна змістова лінія «Екологічна безпека та сталий розвиток». Отже, навчання на принципах екологічності та сталого розвитку набуває подальшого розвитку.

Проблема зміни клімату широко висвітлюється в медіа. У питаннях зміни клімату медіа часто звертають увагу на яскраві цитати експертів, які мають щодо клімату протилежні думки. Із таких цитат роблять яскраві заголовки, що привертають увагу. Але при цьому мало пишуть про складніші, комплексніші питання, які також пов'язані зі змінами клімату [2].

Ця проблематика стає ареною для маніпуляцій та дезінформації населення. Аналіз мільйонів твітів з періоду, коли Доналд Трамп оголосив, що США відмовляться від Паризької кліматичної угоди, виявив, що боти зазвичай вітали президента з його рішенням та поширювали дезінформацію щодо наукових даних [1].

Найбільше відчують на собі наслідки зміни клімату в майбутньому саме ті, хто тепер навчається в школі, тому важливо в закладах загальної середньої освіти не тільки створити умови для формування в учнів компетенцій у сфері кліматичної освіти, а й навчити розрізняти фейкову та достовірну інформацію у висвітленні проблеми зміни клімату.

Поняття «клімат» одне з найважливіших у фізичній географії. Його засвоєння та усвідомлення в школі відбувається за певними логічними етапами відповідно до віку учнів, змісту та вимог навчальної програми тощо.

Наукова суть цього поняття фактично розкривається в курсі «Загальна географія» (6 кл.) під час вивчення теми «Атмосфера». Учні вивчають основні закономірності формування клімату земної кулі: сучасні відомості про атмосферу, погоду і клімат, кліматотвірні чинники, типи клімату; знайомляться з картою кліматичних поясів; пояснюють причини і наслідки зміни клімату [3].

Вправа 1. Чи збуваються казки?

Напевно, кожен з дитинства пам'ятає новорічну казку С. Маршака «Дванадцять місяців». За спогадами її автора, джерелом для сюжету послужила почута ним задовго до написання казки чеська або богемська легенда. Як засвідчують погодні катаклізми останніх років, проліски до Нового року, як у казці, – не таке вже й неможливе бажання.

Відкрийте головну сторінку сайту Центральної геофізичної обсерваторії імені Бориса Срезневського: <http://sgo-sreznevskyi.kyiv.ua/>.

У рубриці «Новини» знайдіть інформацію про температуру повітря 19 грудня 2019 року в місті Києві. Якими температурними рекордами відзначилося місто? Чи можна знайти проліски в лісі при такій температурі? Обговоріть з учнями отримані результати.

У курсі «Материки та океани» (7 клас) учні поглиблюють знання про клімат Землі в розділі «Закономірності формування природи материків та океанів», вивчають особливості кліматичних умов материків, а також причини, які визначають той чи інший тип клімату. Вчителі важливо у процесі вивчення цих питань особливу увагу приділити поясненню проявів зміни клімату в різних регіонах світу.

Вправа 2. Зміни клімату і світ

Запропонуйте учням мініпроекти кліматичної тематики при вивченні окремих материків. Наприклад, «Чи зможуть зміни клімату «висушити Африку?»», «Новий рис для Африки», «Чи зникне Великий Бар'єрний риф?», «Антарктида – індикатор зміни клімату», «Зміни клімату і кава», «Чи «зазеленіє» Гренландія?», «Європа: «гарячі точки» кліматичних змін» тощо. [10].

Порекомендуйте при виконанні роботи дотримуватись алгоритму проектної діяльності та основних принципів медіаграмотності, насамперед перевіряючи достовірність використаної інформації. Разом з учнями узагальніть результати роботи та зробіть висновки щодо проявів зміни клімату на окремих материках.

Учні 8-го класу, вивчаючи курс «Україна у світі: природа, населення», вже достатньо підготовлені до того, щоб глибше вивчити особливості клімату рідної країни, оцінити вплив зміни клімату на інші компоненти природного комплексу та можливість використання кліматичних ресурсів у різних сферах господарської діяльності в Україні, визначати вплив зміни клімату на різні аспекти соціального життя (запропонуйте виконати дослідження з теми «Кліматичні біженці: причини, наслідки, перспективи»), наводити приклади адаптації до зміни клімату окремих населених пунктів.

Вправа 3. Глобальне потепління: що можу зробити саме я?

1. *Надайте учням можливість ознайомитися з текстом однойменної статті за покликанням: <https://www.bbc.com/ukrainian/vert-fut-46116443?fbclid=IwAR0t5pQCFA9puanIUVoORPvCebeNO2-7CEgqd5f819OXysyKzfhS8eyQkw>.*
2. *Зверніть увагу учнів на такий факт. Дослідження 2017 року, проведене в співавторстві з доцентом Кімберлі Ніколасом, оцінило ефективність 148 заходів, яких може вжити кожна окрема людина щодня для збереження клімату. На першому місці виявилася відмова від поїздок автомобілем.*
3. *Запропонуйте учням дослідити інші заходи та порекомендувати певні з них для реалізації в повсякденному житті.*
4. *Чи можна довіряти фактам, наведеним у цій статті?*

У курсі «Україна і світове господарство» (9 кл.) має формуватися уявлення про вплив зміни клімату на розвиток світового господарства: керування обмеженими водними ресурсами, зміни в землекористуванні та сільському господарстві, зменшення викидів в атмосферу тощо. Важливо з учнями говорити про адаптацію до глобальної зміни клімату, визначити напрями міжпредметної інтеграції при вивченні наслідків впливу кліматичних змін на економіку: чисту та безпечну енергетику, стійке сільське господарство, «розумні» міста тощо.

Вправа 4. Як писати про зміни клімату?

1. *Надайте учням уривок зі статті «Клімат уже не той» (<https://medialab.online/news/climatechange/>).*

«Щоб висвітлювати зміну клімату, не обов'язково писати саме про зміну клімату. Енергоефективні технології у промисловості, бізнесі чи приватному користуванні теж їй стосуються. А що головним джерелом викидів парникових газів, а отже, й ключовим чинником, що впливає на клімат, є енергетична галузь, то й теми економії вугілля, нафти і газу, ефективнішого використання енергетичних ресурсів та переходу до відновлюваних джерел енергії – це про зміну клімату. Можна писати про пасивні будинки, затоплення шахт підземними водами на сході України, опустелювання на півдні як загрозу сільському господарству, і навіть про біогазові установки, що працюють на курячому посліді – це все також про зміну клімату».

2. *Запропонуйте учням пояснити підхід автора статті до висвітлення проблеми зміни клімату та створити каталог статей з цієї тематики у шкільній газеті, зазначивши їхні заголовки.*
3. *Підкресліть необхідність визначати джерела офіційної інформації про зміни клімату.*

У курсі «Географія: регіони та країни» (10 кл.) важливо надати інформацію про регіони та країни світу, найвразливіші до зміни клімату; навести приклади економічних проблем, які виникли внаслідок зміни клімату; пояснити, для яких регіонів світу та країн глобальне потепління може стати певним економічним благом.

Вправа 5. Візуалізація зміни клімату

1. *Повідомте учнів, що кліматолог з Університету Редінга Ед Гокінз (Ed Hawkins) розробив сайт, який показує кліматичні зміни в різних країнах світу за понад 100 років (<https://ms.detector.media/mediaosvita/post/23066/2019-06-21-vchenii-rozrobiv-sait-shcho-pokazue-zmini-klimatu-na-planeti-za-ponad-100-rokiv/>).*
2. *Відкрийте сайт <https://showyourstripes.info/>, проаналізуйте інформацію за певним регіоном та країною. Зробіть висновки щодо достовірності та актуальності такого підходу до візуалізації змін клімату.*
3. *Запропонуйте власний підхід до візуалізації зміни клімату.*

Курс географії «Географічний простір Землі» (11 кл.) передбачає, що учні вже засвоїли основні поняття кліматичної освіти та набули певних навичок у застосуванні цих знань, тому важливо спрямувати зусилля саме на оцінно-ціннісний компонент навчально-пізнавальної діяльності, а саме: усвідомлення учнями загроз кліматичних змін і забруднення атмосфери, оцінення рівня безпеки проживання в районах поширення атмосферних стихійних явищ, розуміння достовірності висвітлення проблеми зміни клімату в медіа.

Вправа 6. Про справжні та фейкові дискусії щодо зміни клімату

1. Надайте учням текст статті К. Гончарової «Справжні та фейкові дискусії про зміни клімату: як розібратися» (<https://ms.detector.media/trendi/post/24180/2020-02-07-spravzhni-ta-feikovi-diskusii-pro-zmini-klimatu-yak-rozibratisya/>).
2. Запропонуйте визначити спільні та відмінні риси в поглядах кліматичних «оптимістів» та «песимістів» на проблему зміни клімату.
3. То хто ж насправді правий? Прокоментуйте висновки Теда Нордгауза, співавтора «Маніфесту екомодерністів», засновника та виконавчого директора «Breakthrough Institute». Зробіть висновки.

Вправа 7. Де шукати правду про зміни клімату?

За результатами соціологічного опитування населення України щодо ставлення до проблеми зміни клімату, її можливих наслідків та державної політики у сфері протидії зміні клімату (червень 2016 р.), 76,4 % опитаних вважали, що зміна клімату матиме серйозні довкільні наслідки. Проте добре ознайомлені з можливими наслідками зміни клімату для України лише 7,7 % опитаних, а 49,1 % лише дещо знає про це [8].

Запропонуйте учням скласти перелік офіційних сайтів, які надають інформацію про клімат та зміни клімату за рівнями: світ, країна, регіон. Порекомендуйте учням використати статтю Ю. Федотовських і В. Яшкіної «Клімат уже не той» (<https://medialab.online/news/climatechange/>).

Вправа 8. Чи підтримаєш ти Грету Тунберг?

Сьогодні шведська школярка Грета Тунберг, з одного боку, стала прикладом для однолітків у питанні боротьби зі зміною клімату та надихнула школярів і студентів у всьому світі на страйки з метою висловити невдоволення розв'язуванням цієї проблеми, з іншого – з'явилася величезна армія критиків її діяльності. А яка твоя думка? Запропонуйте учням написати есе «Чи підтримав би я Грету Тунберг?».

Кліматичні зміни відбуваються і відбуватимуться, тому вкрай важливо пояснювати українській молоді актуальність цієї проблеми, формувати свідоме ставлення щодо особистого внеску в її розв'язання.

Список використаних джерел

1. Армія ботів писала чверть усіх твітів про зміни клімату – дослідження. URL: <https://ms.detector.media/manipulyatsii/post/24240/2020-02-21-armiya-botiv-pisala-chvert-usikh-tvitiv-pro-zmini-klimatu-doslidzhennya/> (дата звернення: 17.04.2020).
2. Гончарова К. Справжні та фейкові дискусії про зміни клімату: як розібратися. URL: <https://ms.detector.media/trendi/post/24180/2020-02-07-spravzhni-ta-feikovi-diskusii-pro-zmini-klimatu-yak-rozibratisya/> (дата звернення: 10.04.2020).
3. Географія та економіка. 6–11 кл.: навчальні програми, методичні рекомендації про викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2019/2020 навчальному році / укладач Р. В. Гладковський. Харків : Вид-во «Ранок», 2019. 192 с.
4. Концепція реалізації державної політики у сфері зміни клімату на 2016–2030 роки – шляхи виконання Паризької угоди. Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 грудня 2016 р. № 932-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/249573705> (дата звернення: 28.01.2020).
5. Куцай Я. Де шукати правду про зміну клімату: три фактчекінгових проекти. URL: <https://ms.detector.media/how-to/post/19054/2017-06-08-de-shukati-pravdu-pro-zminu-klimatu-tri-faktchekingovikh-proekti/> (дата звернення: 07.04.2020).
6. Миколіук О. Про зміни клімату – на кожному уроці. День. 2016. №143–144. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/pro-zminy-klimatu-na-kozhnomu-uroci> (дата звернення: 18.11.2019).
7. Про затвердження плану заходів щодо виконання Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 6 грудня 2017 р. №878-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2017-%D1%80> (дата звернення: 28.12.2019).

8. Україна і політика протидії кліматичним змінам: економічний аспект / Аналітична доповідь: за загальною редакцією В. Р. Сіденка та О. О. Веклич. Київ : Заповіт, 2016. 208 с.
9. Україна у ТОП-20 світу в рейтингу кліматичної політики. URL: <https://menr.gov.ua/news/32956.html> (дата звернення: 27.01.2019).
10. Філончук З. В. Кліматична освіта в сучасній школі. Програма спецкурсу для слухачів курсів підвищення кваліфікації (очно-дистанційна форма, 36 годин). *Географія та економіка в рідній школі*. 2018. № 2. С. 17–26.

Довкільна ситуація (медіаграмотність у вивченні довкільних проблем)

Як показали результати соціологічного опитування щодо ставлення громадян до довкілля, 93 % українців вважають охорону довкілля важливим питанням; 87 % громадян вважають, що можуть особисто відіграти роль у захисті довкілля. «Лідерами довіри» щодо довкільних питань виявилися науковці (29 %), телебачення (23 %), громадські (22 %) та міжнародні організації з захисту довкілля (18 %). Основне джерело інформації – телебачення (63 %) (дослідження проводила соціологічна агенція «Фама» на замовлення та у співпраці з Ресурсно-аналітичним центром «Суспільство і довкілля» 1–16 травня 2018 року) [1].

Це дослідження – хороший інструмент для того, щоб актуалізувати вивчення проблеми захисту навколишнього середовища в умовах поглиблення довкільних проблем.

У шкільній освіті курс географії – єдиний предмет, що розглядає довкільні проблеми на трьох рівнях: глобальному, регіональному і локальному. Довкільні питання становлять важливу частину змісту всіх курсів географії. Довкільною тематикою завершується вивчення географії в основній школі, ці проблеми розглядають при вивченні окремих регіонів та країн у старшій школі. Такий підхід – важливий склад цілісного процесу формування екологічної компетентності учнів.

Вправа 1. 10 про 10

Продемонструйте учням відео «10 про 10: екологічний портрет громадянина України 2018» (<https://www.youtube.com/watch?v=K0JVTAЕJh1o>). Запропонуйте провести анкетування з цієї проблеми серед учнів, учителів, батьків, дотримуючись усіх правил проведення подібних досліджень. Узагальніть разом з учнями отримані результати та запропонуйте форму для оприлюднення (стаття у шкільну газету (сайт), листівка, відео тощо).

На початку 2019 року експерти Інституту масової інформації (ІМІ) в одному зі своїх досліджень виявили, що в регіональних медіа лише 2 % матеріалів стосувались екології. Значно гірша ситуація із загальноукраїнськими медіа: під час моніторингу експерти ІМІ зафіксували, що лише 1 % загальної кількості матеріалів стосувався екології (моніторинг проходив із 28 вересня по 4 жовтня 2019 включно, рис. 1). До того ж найчастіше в новинах про екологію траплялися згадки про шведську екоактивістку Грету Тунберг – 16,5 % (загальної кількості новин про екологію) [2].

Рис. 1. Що медіа пишуть про екологію [2]

Вправа 2. Чи має рацію Грета Тунберг та що ви знаєте про глобальне потепління?

До діяльності дівчини ставляться по-різному. Хтось підтримує її сміливі дії, хтось – критикує за маніпуляції емоціями. Попри неоднозначне ставлення до Грети та її слів, проблема зміни клімату існує.

Запропонуйте учням за допомогою тесту за покликанням: <https://life.pravda.com.ua/society/2019/09/29/238346/> перевірити свої знання про глобальне потепління та довідатися цікаві факти про проблему.

Дослідження ІМІ показало, що реальні екологічні проблеми України практично не висвітлюють у медіа, натомість найбільше уваги журналісти приділяють «гайповим» темам чи цікавинкам. Експерти-екологи наголошують, що на сьогодні є топ-3 екопроблеми – це забруднення повітря, забруднення води та повітря в сільській місцевості, а також питання збереження природних територій (ризики техногенних аварій, потрапляння відходів у довкілля) [2].

У зв'язку з погіршенням довкілля ситуації значна увага приділяється моніторингу стану довкілля, а саме впровадженню відкритих даних про стан природних компонентів. Оприлюднення результатів моніторингу формує громадську думку щодо ставлення до довкілля проблем і громадянську позицію населення. Проаналізуємо ситуацію з відкритими даними екологічного моніторингу в Україні та визначимо джерела інформації щодо стану довкілля, які доцільно, на нашу думку, використовувати в роботі з учнями вчителів географії.

Державна гідрометеорологічна служба (ДСНС) спостерігає за забрудненням *атмосферного повітря* в 53 містах України на 162 стаціонарних, двох маршрутних постах спостережень і двох станціях транскордонного перенесення. Відкритих даних про якість повітря в Україні ще немає, а саме вимірювання його стану відбувається застарілими методами.

2018 року створено першого в Україні екобота SaveEcoBot, що дає доступ до таких даних.

Вправа 3. Як визначити якість атмосферного повітря?

Запропонуйте учням зайти на сторінку чат-бота SaveEcoBot (<https://www.saveecobot.com/>) та визначити його можливості щодо надання інформації про стан довкілля в Україні. Яка якість повітря у вашому регіоні? Проаналізуйте ці дані та зробіть висновки.

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, 80 % усіх захворювань людини зумовлені якістю питної води. В Україні майже 80 % населення забезпечені питною водою з поверхневих джерел, зокрема майже 75 % – із Дніпра. Тому відкриті дані *якості поверхневих вод* надзвичайно важливі для кожного українця.

Відомості про якість води – одні з найцінніших, але водночас і одні з найзакритіших у світі. Тільки 15 країн публікують їх у відкритому форматі, згідно з останнім випуском Global Open Data Index. У відкриті дані щодо якості води Україна випереджає багато держав-сусідів та країн ЄС [4].

Нещодавно Державне агентство водних ресурсів України вперше опублікувало дані за 16 основними показниками з 445 пунктів збору води на річках усіх основних водних басейнів України за останні п'ять років. На цій основі «Агенція журналістики даних» створила інтерактивну карту «Чиста вода» щодо забрудненості річок в Україні. З усіх екологічних даних в Україні моніторинг поверхневих вод є найвідкритішим.

Вправа 4. Як визначити рівень забрудненості річок в Україні?

Запропонуйте учням відкрити інтерактивну карту «Чиста вода» (<https://texty.org.ua/wate>); обрати конкретний річковий басейн та оцінити, як рівень забрудненості змінювався протягом п'яти років; скласти список підприємств, які забруднюють річки в регіоні, та обсяги цих забруднень.

Лісистість становить 15,9 % території України. Глобальні дані моніторингу лісів можна знайти на Global Forest Watch Open Data Portal, а в Україні супутникові знімки вже використовують для створення 3D-моделі хребта Свидовець. Дані моніторингу лісів збирає Державне агентство лісових ресурсів України, і воно вже почало оприлюднювати деяку інформацію. Проте ця інформація зберігається не у форматі відкритих даних, вона неповна і не дає можливості зрозуміти, як аналізувати стан українських лісів на сьогодні.

Вправа 5. Пролітаючи над Драгобратом

Запропонуйте учням перейти на сторінку за покликанням (https://texty.org.ua/articles/72921/Prolitajuchy_nad_Dragobratom_Vyrubky_zemlevidvedenna_ta_inshe-72921/) та дізнатися про те, як влаштовані Карпати. Ви «літатимете» над 3D-моделлю хребта Свидовець, і вам розповідатимуть про вирубки, полонини, про ліси та праліси, про напівлегальну землю під готелями, про скелі та едельвейси (проект опублікували одночасно інтернет-видання TEXTY.org.ua та «Новое время»). Разом з учнями оцініть довкільну ситуацію та зробіть висновки.

Проведення моніторингу земельних ресурсів в Україні дає змогу запобігати наслідкам негативних процесів, впливати на показники родючості землі; а точні дані щодо стану земель можуть покращити планування в частині використання ресурсу. Проте відкритого доступу до них в Україні ще немає.

Стан земельних ресурсів України близький до критичного. Водною та вітровою ерозією вражені близько 57 % території України, понад 12 % території держави зазнають підтоплення. За різними критеріями, забруднені близько 20 % земель України. Щороку фіксується майже 23 тисячі випадків зсувів. Унаслідок абразії руйнується до 60 % узбережжя Азовського і Чорного морів та 41 % берегової лінії дніпровських водосховищ. Більш як 150 тисяч гектарів земель порушені внаслідок гірничодобувної та інших видів діяльності [4].

2016 року організація «Global Open Data for Agriculture and Nutrition» створила «The Agricultural Open Data Package» – низку рекомендацій, розроблених для допомоги урядам країн, щоб досягнути максимально позитивного впливу відкритих даних у сфері сільського господарства [3].

Значні обсяги накопичених в Україні відходів та брак ефективних заходів, спрямованих на запобігання їх утворенню, перероблення, утилізацію, знешкодження та довкільно безпечне видалення, поглиблюють довкільну кризу. На відміну від європейських держав, в Україні дуже низький рівень перероблення та утилізації твердих побутових відходів і високий показник їх захоронення на полігонах [4].

Щорічно середньостатистичний громадянин викидає на смітник близько 250 кг побутових відходів, більшість з яких згодом потрапляє на стихійні сміттєзвалища.

Вправа 6. Як інформувати уряд про наявність стихійного сміттєзвалища?

В Україні створено карту з пунктами приймання вторинної сировини (<https://ecomapa.gov.ua/?layer=mss>). Запропонуйте учням за допомогою цієї карти визначити наявність стихійного сміттєзвалища на території їхнього регіону. Зверніть увагу, щоб небезпечні відходи були правильно утилізовані, на карті додано шар з інформацією на основі відкритих даних реєстру ліцензіатів щодо поводження з небезпечними відходами [3].

Отже, дані моніторингу довкілля в Україні поступово стають доступними для екологів, громадських організацій, бізнесу та освітян.

Список використаних джерел

1. Екологічна свідомість українців: цифри та факти. URL: <https://ukraine-office.eu/environmental-consciousness-of-ukrainians-figures-and-facts/> (дата звернення: 16.06.2020).
2. Машкова Я. Грета, електрокари та пластикові пакети: як пишуть про екологію онлайн-медіа. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/greta-elektrokary-ta-plastykovyi-pakety-yak-pyshut-pro-ekologiyu-onlajn-media-i30067> (дата звернення: 12.04.2020).
3. Оніліогву К. Екологічний моніторинг в Україні: які дані відкриті. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/columns/2018/07/17/638718/> (дата звернення: 14.02.2020).
4. Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28.02.2019 р. №2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19> (дата звернення: 28.01.2020).

Популярні міти та географія

Можливості використання матеріалів: позанавчальний захід (проект) до Дня науки, 9–11 клас; курс «Географічний простір Землі», 11 клас.

Мета заняття:

- обговорити та дослідити шляхи спростування мітів через збір та аналіз інформації;
- розкрити роль медіа у спростуванні мітів і просуванні конспірологічних теорій;
- покращити розуміння методики проведення пресконференції через залучення учнів до виконання певних «ролей» у процесі її проведення;
- привернути увагу шкільної спільноти до популярної науки;
- формувати в учнів критичне мислення та науковий світогляд.

Тривалість проекту: 2 тижні.

Категорія: учні 9–11 класів.

Додатки:

Додаток 1. Популярні міти та географія.

Додаток 2. Як провести учнівську пресконференцію.

Додаток 3. Інструктивні картки для творчих лабораторій.

Додаток 4. Приклади орієнтовних питань до фахівців.

Додаток 5. Орієнтовні меседжі спікерів (скорочений варіант).

Хід проекту

I. Підготовчий етап

1.1. Повідомте учнів про те, що щороку у світі відзначають День науки. Запитайте, що їм відомо про це свято. Вислухайте варіанти відповідей. Повідомте кілька фактів з історії Всесвітнього дня науки.

1.2. Зазначте, що наукові теорії та факти часто спотворюють. Так виникають міти, які вводять людей в оману. Міти – це переконання, хибні уявлення, які не відповідають об'єктивній дійсності. У людській свідомості вони залишаються надовго. Деякі з них інколи трапляються навіть у науково-популярній літературі. Іноді міт виростає з наукових гіпотез, проте частіше народжується через хибні висновки та необізнаність. Спростування мітів дає змогу зберігати критичний погляд на навколишній світ та розуміти теперішню роль науки.

1.3. Попросіть учнів навести приклади популярних мітів. Залишіть для обговорення ті, які можливо спростувати, використовуючи навіть знання шкільного курсу географії (Додаток 1). Запропонуйте учням долучитися до реалізації цієї ідеї. Порекомендуйте провести опитування серед ровесників щодо ставлення до мітів.

1.4. Запитайте в учнів, як довести, що правда, а що ні? Мабуть, надійніше звернутися до фахівців, які працюють у певних наукових установах.

1.5. Об'єднайте учнів у творчі лабораторії, кожна з яких буде представляти ту чи іншу наукову установу та розглядати відповідний міт.

1.6. Разом з учнями визначте тему і завдання проекту, складіть орієнтовний план його реалізації, оберіть форму презентації результатів проектної діяльності (пресконференцію). Підготовчий етап проекту – фактично підготовчий етап пресконференції.

1.7. Запропонуйте кожній лабораторії самостійно визначити завдання подальшої діяльності, тобто спланувати та реалізувати власний мініпроект.

Творчі лабораторії (ТЛ) проєкту «Популярні міти та географія»:

- Головна астрономічна обсерваторія НАН України – мініпроект «Земля»;
- Відділ прикладної метеорології та кліматології Українського гідрометеорологічного інституту ДСНС України та НАН України – мініпроект «Сонце»;
- Відділ досліджень демографічних процесів та демографічної політики Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи – мініпроект «Людина».

1.8. Повідомте, що результати проєктної роботи представлять найбільш досвідченіші «спеціалісти», працівники творчих лабораторій, на учнівській пресконференції (Додаток 2).

1.9. Надайте групам інструктивні картки, обговоріть з кожною групою питання (Додаток 3). Запропонуйте кожній лабораторії розподілити обов'язки щодо виконання роботи, призначити доповідачів, які теж можуть мати ролі відповідно до фаху лабораторії. Частина учнів, яка не ввійшла до творчих лабораторій, може готуватися до ролі «журналістів» різних видань.

II. Реалізація завдань проєкту (2 тижні)

2.1. Проведіть інструктаж щодо проведення та аналізу результатів опитування, складання виступів, підготування відповідей на можливі запитання від представників масмедіа (суть питання, компактність, логічність викладу).

2.2. Нагадайте, що «журналісти», крім табличок з назвою телеканалу або преси, готують цікаві запитання, яких немає в підручнику. Питання мають бути обґрунтовані та чіткі, відомі лише авторам.

2.3. Надайте «журналістам» зразки постави запитання (назвати себе; орган масової інформації, який представляєш; кому адресується запитання; чітке формулювання запитання; подяка доповідачеві).

2.4. Нагадайте учням, що на пресконференції має бути фотокореспондент; кожна група окремо готує схеми, ілюстрації, фотомонтаж, фотовиставки, карти тощо.

2.5. Назначте учням час для консультацій. Ознайомтеся із запитаннями, які учні пропонують доповідачам, проаналізуйте їх (Додаток 4). Попросіть «журналістів» показати нотатки майбутніх статей, а спікерів – розгорнуті плани виступів (основні меседжі спікерів) (Додаток 5).

III (презентація результатів). Пресконференція

3.1. Разом з учнями підготуйте кабінет (зал) для проведення пресконференції (розмістіть підготовлені учнями карти, фото та інші матеріали; таблички з назвами телеканалів або преси). Нагадайте, що ставлячи запитання, представник масмедіа має підняти і назвати себе.

3.2. Як модератор заходу, стежте за процесом обговорення, регламентом, ходом конференції тощо. Надайте слово учням для підбиття підсумків конференції, візьміть участь у цьому.

3.3. Повідомте учнів про термін надання статей для публікації в шкільній газеті (або на сайті школи). Представники з кожної групи готують для публікації постерліз конференції.

Додатки

Додаток 1

Популярні міти та географія

Міт 1. Населення планети зростає експоненційно, тому ми приречені:

<https://scienceukraine.com/allnews/human-activity/5-naukovykh-mifiv-iaki-vidmovliaiutsia-pomyraty/>.

Міт 2. Зміна пір року відбувається через зміну віддаленості Землі від Сонця:

https://gazeta.ua/articles/edu-and-science/_12-najpopulyarnishih-naukovih-mifiv/802910.

Міт 3. Напрямок обертання водної воронки відрізняється у південній і північній півкулях:

https://gazeta.ua/articles/edu-and-science/_12-najpopulyarnishih-naukovih-mifiv/802910.

Міт 4. Про вплив Сонця на глобальне потепління:

<https://nv.ua/ukr/techno/popscience/globalne-poteplinnya-vcheni-zruynuvali-mif-pro-zminu-sonyachnoji-aktivnosti-50074783.html>.

Міт 5. Земля плоска:

<https://nv.ua/ukr/world/countries/plaska-zemlya-na-troh-kitah-chomu-lyudstvo-ohopila-vira-v-teoriji-zmovi-50010778.html>.

Додаток 2

Як провести учнівську пресконференцію

Пресконференція – це різновид інтерв'ю з великою кількістю інтерв'юєрів, які ставлять запитання одній або кільком особам, фахівцям з певного питання. Пресконференція має за мету навчити учнів вести діалог, коректно ставити запитання, логічно будувати відповідь, аргументувати, експромтом відповідати на запитання, виступати перед аудиторією, слухати одне одного, використовувати здобуті знання.

Основна мета пресконференції – написання журналістами матеріалу, який відображає позиції (інтереси) організаторів пресконференції у масмедіа. Під час пресконференції організатори відповідають на запитання журналістів, пов'язані з темою пресконференції. Вступати в полеміку з учасниками конференції не прийнято.

На основному етапі проведення пресконференції вчитель виконує роль модератора, тобто коригує процес обговорення, стежить за регламентом, ходом конференції, кількістю виступів тощо. Кінцевий етап конференції завершується обов'язково ухвалою, постановою (постреліз).

Виступи учасників конференції, у визначений термін і згідно з вимогами щодо оформлення, подають конкретній особі, яку визначає вчитель, для створення тематичного стенду або стінгазети, або для публікації на сайті школи. Для пресконференції обов'язкова умова – написання «журналістами» повідомлення або статті для шкільної газети з розглянутої проблеми.

Етапи проведення пресконференції:

- визначення теми заходу та спікерів;
- узгодження часу і місця проведення пресконференції;
- обрання та підготування зали;
- призначення модератора та розроблення таймінгу пресконференції;
- підготування пресрелізу;
- запрошення журналістів;
- підготування за результатами пресконференції пострелізу, звіту та аналітики події.

Додаток 3

Інструктивні картки для творчих лабораторій

Інструктивна картка № 1 «Земля» (Головна астрономічна обсерваторія)

1. Навести факти зі шкільних підручників, які спростовують міт про плоску форму Землі.
2. Проаналізувати наукові відкриття останніх років, які доводять кулястість Землі.
3. У фантастичній новелі Філіпа Фармера «Підняти вітрила!» Колумб, що пливе відкрити Індію, підпливає до водоспаду краю Землі, де обірвався горизонт, і каравела обрушується в нього. Чому і в наш час є прихильники теорії «плоскої Землі»?

4. Написати есе «Плоска Земля – міт чи реальність?».

Інструктивна картка № 2 «Сонце» (Український гідрометеорологічний інститут)

1. Навести факти зі шкільних підручників, які спростовують міт про вплив Сонця на глобальне потепління.
2. Навести сучасні дослідження, які доводять позицію прихильників гіпотези впливу Сонця на глобальне потепління.
3. Підготувати питання до дискусії «Глобальне потепління: що може зробити саме я?».
4. Написати статтю «Клімат змінюється ... Чому?».

Інструктивна картка № 3 «Людина» (Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи)

1. Навести факти зі шкільних підручників, які спростовують міт про те, що людство приречене через стрімке зростання населення.
2. Навести приклади сучасних досліджень, які спростовують теорію Мальтуса.
3. Скласти картосхему «Населення світу – 2019».
4. Написати есе «Чого не врахував Мальтус?».

Додаток 4

Приклади орієнтовних питань до фахівців

№	До кого питання (назва установи)	Зміст питання
1.	Головна астрономічна обсерваторія	Науковці з Техаського технологічного університету заявили про те, що число прихильників теорії плоскої Землі збільшується через перегляд роликів на ютубі. Чи створюєте ви власні ролики, які боролися б з дезінформацією? (відповідь 1)
2.	Український гідрометеорологічний інститут ДСНС України та НАН України	Авторитетний науковий журнал «Nature» відкликав дослідження про вплив Сонця на кліматичні зміни на Землі. У науковій спільноті розкрили цю статтю. Крім мільйонів людей, які досі вірять, що Земля – плоска, деякі вважають, що глобальне потепління на Землі відбувається через наближення Сонця. Чи глобальне потепління, яке відбувається нині, переважно антропогенне за своїм походженням? Що таке глобальне потепління? (відповідь 2)
3.	Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи	Страх перед перенаселенням планети з'явився у 1798 році разом з роботою Томаса Мальтуса, який передрікав жакликий сценарій неконтрольованого збільшення населення планети за експонентою, що мало призвести до голоду та бідності. Чи правда, що зростання населення у світі відбувається експоненційно? (відповідь 3)

Додаток 5

Орієнтовні меседжі спікерів (скорочений варіант)

1. Створено ютуб-канал «Все про Всесвіт». Розмови про Всесвіт веде науковець-астроном Іван Крячко. Наукова інформація постійно оновлюється на сторінці у фейсбуці «Все про Всесвіт» (<https://www.facebook.com/science.in.ua/photos/a.1001538513355226/1527350720774000/?type=3>).

2. Коментар старшого наукового співробітника Українського гідрометеорологічного інституту ДСНС України та НАН України кандидата фізико-математичних наук Світлани Краковської: зазвичай під глобальним потеплінням люди розуміють ситуацію, коли по всій земній кулі однаково теплішає. Насправді це не так. Тепліє по-різному, а в деяких регіонах навіть може ставати прохолодніше. У науковому сенсі глобальне потепління означає підвищення середньої річної приземної температури повітря, ще й усередненої по всій кулі та за кілька десятиліть (джерело: <https://www.the-village.com.ua/village/city/specials-city/286251-horizon2020-2>).

3. Людська популяція не зростала і не зростає експоненційно. Тепер людство збільшується удвічі повільніше, ніж це було до 1965 року. На сьогодні людство нараховує близько 7,7 мільярда осіб (2019 р.). Очікується, що це число збільшиться до 9,7 мільярда до 2050 року. Окрім того, за даними Департаменту ООН з сільського господарства та харчових продуктів, темпи збільшення виробництва продовольства йдуть попереду збільшення населення. Однак голод та недоїдання і далі поширені в сучасному світі. Здебільшого це пов'язано з нераціональним розподілом ресурсів.

ПОКАЗНИК «СПОСОБИ НАВЧАННЯ МЕДІАГРАМОТНОСТІ»

Тема	Форми медіа	Медіанавички	Інструменти	Стор.
Демографічна ситуація	Електронні статті в газетах, плакати, ілюстрація, інтерактивні карти	Аналіз статистичної інформації та медіатекстів, оцінення	Маніпуляція статистичними даними	14
Урбанізація	Електронні статті в газетах і журналах, символіка міст	Аналіз, оцінка, створення медіатекстів (дайджест)	Міт як образ-кліше міста	20
Якість життя (сценарій заняття)	Друковані та електронні статті в газетах і журналах, аналітичні доповіді	Аналіз статистичної інформації та медіатекстів, оцінення	Маніпуляція рейтингами	23
Національна економіка (сценарій заняття)	Статті в газетах і журналах, підручники	Аналіз, оцінення, роздуми	Фейкові економічні новини	29
Геополітика	Статті в газетах і журналах, фейсбук	Аналіз, пояснення, оцінення, створення дайджесту	«Джинса»	35
Соціальні стереотипи (сценарій заняття)	Відео, інфографіка, статті в газетах, щорічники	Аналіз, пояснення	Факти та судження, стереотипи	40
Туризм (сценарій заняття)	Сайти турфірм і НПП, друковані та електронні статті в газетах і наукових журналах	Аналіз, оцінення, усвідомлення, створення медіатекстів, проведення круглого столу	Маніпуляція географічною інформацією, реклама, факти та судження	45
Сталий розвиток (сценарій заняття)	Відео, навчальні посібники, сайт ООН в Україні, анімація	Візуалізація інформації	Ілюстрація теми	50
Глобальні зміни клімату	Друковані та електронні статті в газетах і журналах, аналітичні доповіді, нормативні документи	Аналіз, оцінення, усвідомлення, позиція, створення каталогу	Фейкові дискусії	54
Довкільна ситуація	Відео, інтерактивні карти сайтів електронні статті в газетах, аналітичні доповіді, нормативні документи	Анкетування, аналіз, оцінення	Маніпуляції емоціями, фейки	59
Популярні міти та географія (сценарій заняття)	Підручники, фейсбук, електронні статті в газетах, сайти наукових установ	Пресконференція, написання статей, постселіз	Міти	62

СЛОВНИК

Аналіз медіатексту – вивчення та трактування (декодування) медіатексту. Види аналізів: контекстуальний, структурний, сюжетний, автобіографічний, іконографічний, семіотичний, ідентифікаційний, ідеологічний, філософський, естетичний, етичний тощо.

Аналіз контекстуальний – це аналіз тексту з урахуванням контексту історичних і культурних обставин, що вплинули на його виробництво.

Аналіз семіотичний – аналіз мови знаків і символів в медіатекстах.

Дайджест – це інформаційний продукт (видання, стаття, добірка), який містить короткі анотації та основні положення статей або в якому стисло передається зміст найцікавіших публікацій за певний період.

Дезінформація – цілеспрямоване розповсюдження неправдивої інформації, використання маніпуляцій з метою обману, заплутування, втрати довіри до будь-якого джерела інформації тощо.

Жанр – це спосіб класифікації текстів за сукупністю повторюваних ознак.

Жанрова іконографія – візуальні чи аудіовізуальні образи, знаки та символи з певним закріпленням за ними змістовим навантаженням.

Критичне мислення (бачення, оцінювання) – це психологічний механізм медіаграмотності, здатність до сприймання повідомлень такими, якими вони є, й подальше оцінювання у відповідному середовищі, глибоке й детальне розуміння історичного, економічного, наукового та художнього контекстів систем, представлених у повідомленні, здатність уловлювати нюанси в поданні інформації та відмінність від форми подання інших повідомлень на цю тему, здатність зробити висновки про сильні та слабкі сторони повідомлення.

Критичне та системне мислення – визначення ознак явищ, подій, ідей, вміння аналізувати і оцінювати доказовість і вагу аргументів, враховувати протилежні думки і контраргументи, відрізнити факти від інтерпретації, розрізнити маніпулювання даними, використовуючи різні ресурси і способи для оцінювання надійності кількісних і якісних доказів та достовірності інформаційних джерел.

Маніпуляція – спосіб інформаційного впливу на аудиторію, який цілеспрямовано використовують для досягнення персональних чи замовних цілей і який впливає на зміну напряму думок, ідей, поглядів аудиторії.

Масмедіа – канали та інструменти, що використовуються, щоб зберігати, передавати та подавати інформацію. Медіа є синонімом масмедіа або новинних медіа, але в ширшому розумінні вони означають єдине середовище, яке застосовують, щоб передавати будь-які дані з будь-якою метою. До основних мас медіа відносяться періодична преса, радіомовлення, телебачення, інтернет-медіа тощо

Медіаосвіта – навчання теорії та практичних умінь для опанування сучасних масмедіа; специфічна, автономна галузь знань у педагогічній теорії та практиці.

Медіаграмотність – полягає в сукупності мотивів, знань, умінь і можливостей, що сприяють добиранню, використанню, критичному аналізу, оцінюванню, створюванню та передаванню медіатекстів різних форм, жанрів, а також аналізу складних процесів функціонування медіа в суспільстві.

Медіатекст – повідомлення, текст, будь-якого медійного виду чи жанру (газетна стаття, телепередача, відеокліп, фільм тощо).

Медійні мистецтва – мистецтва, побудовані на медійних образах (тобто образах, створюваних засобами комунікації) відтворення дійсності засобами преси, фотографії, радіо, грамзапису, кіно, телебачення, відеоарту, комп'ютерної графіки тощо.

Методи медіаосвіти – способи роботи педагога та учня, за допомогою яких досягаються цілі медіаосвіти. Типові методи: аналіз медіатекстів (декодування зображень, відео, аудіотекстів тощо), словесні (розповідь, лекція, бесіда, діалог, обговорення, аналіз, дискусія та ін.); наочні (перегляд аудіовізуального матеріалу), репродуктивні, дослідницькі, евристичні, проблемні, ігрові (моделювання художньо-творчої діяльності творців медіатексту, імпровізація та ін.)

Наратив – історія, яка організує розвиток сюжету від початку до кінця розповіді чи фільму. Наратив уводить в масову свідомість ту чи іншу картину світу. Це напрацьована модель для опису та систематизації матеріалу/реальності, яка структурує дійсність. Різними типами наративів можна вважати жарт, новину, казку, сповідь, повчальну історію тощо.

Стереотипи – усталені коди, що дають аудиторії швидке, загальне уявлення щодо тієї чи іншої людини чи групи людей, особливо стосовно їхньої класової, расової чи етнічної належності, гендеру, сексуальної орієнтації, соціальної ролі чи професії.

Судження – *формування думок, оцінок або висновків*. Воно містить такі складники, як розв'язання проблем, вироблення рішень, опанування нових понять, але водночас ширше і загальніше.

Фейк – подання фактів у спотвореному вигляді або подання свідомо неправдивої інформації.

ДОДАТОК 1. ЩО ТРЕБА ЗНАТИ ПРО NATIONAL GEOGRAPHIC

Сьогодні людина потребує надійного компаса, що допоможе орієнтуватися в океані інформації. Це одна з місій масмедіа – надавати вичерпну інформацію, що забезпечує можливість ухвалення поінформованих рішень.

Якісна преса (якісні медіа) завжди несе відповідальність перед своєю аудиторією за надані факти, за їх точність, достовірність і повноту відомостей, на яких вони ґрунтуються, збалансованість різних поглядів.

У царині географії таке видання зі сталою багатолітньою репутацією – «**Національний географічний журнал**» (National Geographic Magazine) – міжнародний науково-популярний часопис, офіційне видання Національного географічного товариства США (<https://www.nationalgeographic.org/>), однієї з найбільших наукових і освітніх організацій, що була створена для поширення географічних знань. Журнал видається вже понад 120 років. Він має надзвичайний досвід та авторитет, тому що саме науковці у свій час вирішили знайомити людей зі знанням про навколишній світ. Усі ці роки часопис активно просуває ідеї збереження довкілля та історичної спадщини.

Видання доступне у традиційному друкованому, а також електронному інтернет-форматі. Воно спеціалізується на статтях із географії, природознавства, світової історії, науки, культури тощо. Час від часу виходять спеціальні випуски, присвячені якійсь одній темі чи країні. Матеріали журналу вирізняються високоякісними ілюстраціями (фотографіями, графічними малюнками, картами).

У дорослого часопису є «менший братик» – «**Національний географічний журнал для дітей**» (National Geographic Kids). Перший його випуск був надрукований аж 45 років тому. Цей вебсайт і журнал може стати вірним другом у пошуку різноманітної інформації про тварин, природу, навколишній світ.

«Молодший брат» має такий же логотип (це як ім'я, лише виконане за допомогою знаків, малюнків і літер), як і вся «родина», – це обтічна рамка для фотографії.

Це тому, що журнал – визнаний стандарт у світі фотожурналістики.

Його обкладинка – найважливіший елемент самореклами журналу, своєрідний «код спільноти», спосіб ідентифікації за цінностями, презентований на найчільнішому місці.

Саме в Національному географічному товаристві виник термін **геограмотність** як надання інструментів, що дозволять громадам захистити природні та культурні ресурси, знизити насильницький конфлікт, а також поліпшити якість життя. А масмедіа – це своєрідні просвітники, які пояснюють її необхідність широкому загалові.

Геограмотність – це здатність міркувати про земні системи та взаємозв'язки для ухвалення далекосяжних рішень.

Геограмотність надає важливі переваги в особистому та громадському житті, на робочому місці.

В особистому житті ми ухвалюємо обґрунтовані рішення про те, де жити, як їздити на транспорті та які продукти купувати, як можна заощадити час і гроші, захистити довкілля та покращити особисте здоров'я та добробут.

У нашому громадському житті – це ухвалення обґрунтованих рішень щодо зонування та громадського транспорту, готовності до надзвичайних ситуацій і реагування на них, що може підвищити нашу безпеку та якість життя.

Тож будь гео- і медіаграмотний разом з якісними масмедіа про довкілля!

Джерела: https://www.nationalgeographic.org/article/geo-literacy-preparation-far-reaching-decisions/?utm_source=BiblioRCM_Row.

ПРО АВТОРА

Філончук Зоя Володимирівна – кандидатка педагогічних наук, доцентка, нагороджена нагрудним знаком «Відмінник освіти України».

Народилася й живе у Херсоні. Після закінчення географічного факультету Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка працювала вчителем у школах, з 2006 року працює завідувачкою навчально-методичної лабораторії географії та економіки у Комунальному вищому навчальному закладі «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради.

У її доробку наукові та науково-методичні праці, серед яких монографія, навчально-методичні посібники, статті, тези конференцій, методичні рекомендації та розробки, авторські програми.

Зоя Володимирівна є членом редакційної колегії науково-методичного журналу «Таврійський вісник освіти», науково-методичного журналу «Географія та економіка в рідній школі», газети «Краєзнавство. Географія. Туризм».

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Філончук Зоя

Медіаграмотність на заняттях з географії

Наукова редакція: Валерій Іванов, Оксана Волошенюк

Літературний редактор: Олександр Телемко

Дизайн та верстка: Андрій Чернявський

Академія української преси

тел. (044) 223 73 11 e-mail: info@aup.com.ua

Сайт: <http://aup.com.ua/>

Портал «Медіаосвіта та медіаграмотність»: <http://www.medialiteracy.org.ua/>

Сторінка на Facebook: <https://www.facebook.com/aupfoundation>